

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
toimitteita

6

Helsinki 1983



ISBN 951-95402-6-1

Helsingin Paino Oy

Viljo Nissilä

**Kulttuurielämää sotavuosina 1939-44
Viipurissa**



Syksyllä 1939 alkoi Suomen historian eräs ankeimmista ajoista. Viipurin Pamauksen muistopäivänä, Antinpäivänä 30.11. venäläiset pommikoneet pudottivat ensimmäiset pomminsa itäisiin kaupunginosiin, Kelkkalaan ja Lepolaan, joissa asui enimmäkseen työläisväestöä. Ilmahyökkäyksessä muutamat talot paloivat, mm. konditoriamestari Y. Runnen asunto Asuntokadulla Rosuvoissa, ja yhdeksän ihmistä sai surmansa (Aarni Krohn, 30.11. 1939 talvisodan ensimmäiset tunnit, 1979, s. 65). Tunnettujen urheilujoukkueiden äidin Vappo Sappisen jalka runneltui pahoin. – Talvisota oli alkanut.

Moskovan pakkorauhassa 13.3.1940 Suomi menetti suuren osan Karjalaa mukana Karjalan pääkaupungin Viipurin. Sen asukkaat joutuivat asumaan evakkoina hajallaan ympäri muun Suomen. Viipurin kaupunkiseurakunnan väkiluku vuoden 1939 lopulla oli ollut 65 161 henkeä ja vuoden 1941 lopulla 55 245 henkeä. Kirkonkirjojen mukaan vuonna 1940 syntyneitä oli 826 ja vuonna 1941 914, avioliittoja solmittiin v. 1940 484 ja seuraavana vuonna 381. Kuolleita oli 1940-41 2154, joista Talvisodassa kaatuneita 407 ja kaupungin pommituksissa 31. Tammikuun puolivälissä 1942 suoritetun virallisen laskennan mukaan kaupunkiin oli palannut noin 9700 asukasta (5261 miestä, 3729 naista ja 710 alle 15-vuotiasta lasta). Käremäki oli vielä silloin ainoa kaupunginosa, jossa ei ollut yhtään asukasta. Kaupungin väkiluku kasvoi jatkuvasti noin 50 hengellä päivittäin, niin että se huhti-

kuun lopulla 1942 oli 15 500 henkeä ja lisäksi Uuraassa 1700. Henkikirjojen mukaan 31.1.1943 kaupungissa oli jo 28 600 asukasta.

Jatkosodan aikana 29.8.1941 Viipuri vallattiin takaisin, ja Päämajan käskylehdessä 15.7.1941 oli määräys takaisin vallattavaan Karjalaan muodostettavista sotilashallintopiireistä. Kenraali Oeschin käskystä 22.9. sellainen muodostettiin Viipuriin (Vii.sot.hall.p.) ja se majoittui aluksi kunnostettuun kolmikerroksiseen Piispantaloon Piispankatu 9. Sen päälliköksi määrättiin kaupungin hoitokunnan puheenjohtaja, silloinen kapteeni Arno Tuurna, joka jo 4.9. teki hoitokunnan eräiden jäsenten kanssa tutustumismatkan Viipuriin. 11.9. jaettiin hoitokunta kahtia, joista toinen ryhmä toimi Helsingissä, toinen (Tuurna, Siltanen, Valtavuo, Lehtokari) Viipurissa. Kun takaisinvallattu Karjala oli ns. palautuslailla 6.12.1941 liitetty muun valtakunnan yhteyteen, jota 30.1.1942 annettu laki ”poikkeuksellisesta kunnallishallinnosta palautetulla alueella” toteutti, siirryttiin kevään 1942 kuluessa Viipurissa siviilihallintoon, niin että 1.5.1942 jälkeen sotilashallinnon alaisia olivat vain poliisilaitos, väestönsiirto ja -suojelu, palosuojelu ja kuljetukset. Kaupungin valtuusto kokoontui 29.12.1941, jolloin käytännöllisesti katsoen Viipuri oli palannut melkein täydelliseen kunnalliseen itsehallintoon. 22.7.1943 kotiutettiin silloinen majuri Tuurna sotilashallintopiirin päällikkyydestä ja hän saattoi kokonaan omistautua hoitokunnan johtoon. Sotilashallintopiirin päälliköksi määrättiin kapteeni Emil Kokko, kaupungin viimeinen poliisimestari. Piirin toiminta päättyi 20.6.1944, jolloin venäläiset valtasivat kaupungin (virallisesti vasta 1.8.1944). Hoitokunnan työ jatkui Helsingissä vuoden 1948 loppuun, jolloin perustettiin Torkkelin Säätiö.

Takaisinvallatussa Viipurissa pantiin alulle myös asemakaavoitus. Sotilashallintopiirin toimesta kutsuttiin lokakuussa 1941 ent. asemakaava-arkkitehti, prof. Otto-I. Meurman suunnittelemaan yleisasemakaavaan ja kaupungin valtaväyliin tehtäviä muutoksia, apunaan ruotsinmaalainen (myöh. Tukholman yliarkkitehti) Göran Sidenbladh, joka pelkästä harrastuksesta täyshoitoa vastaan suoritti tehtävänsä. Näistä suunnitelmista jätti Meurman laajan selostuksen karttoineen ja tilastoineen kaupungin hoitokunnalle (5.4.1943). Myöhemmin asemakaava-arkkitehti O. Laisaari jatkoi kyseistä suunnittelutyötä. Helmikuussa 1944 hoitokunta julisti Viipurin keskustan asemakaavoituksen aatekilpailun. – Valtuuston ensimmäisessä kokouksessa päätettiin Karjalankatu (ent. Aleksanterinkatu) muuttaa Mannerheiminkaduksi Suomen marsalkan kunniaksi, mutta samalla esitettiin toivomus, että Karjalankatu säilytettäisiin tulevassa asemakaavassa jonkin sopivan kadun nimenä. Suomalais-ugrilaisen kulttuuritoimikunnan Suomen osaston kirjeessä 12.1.1942 kaupungin hoitokunnalle ehdotettiin, että Unkarin ja Suomen ystävyysnäkyväksi osoitukseksi Viipurissa annetta-

siin jollekin kadulle tai aukiolle Unkaria mieleen johdatteleva nimitys vastalahjaksi sille, että Unkarissa oli otettu käyttöön Kalevala-utca (katu), Helsinki-utca, Sibeliuksen-utca, Szuomi-tör (Suomen aukio) ym. On olemassa joukko unkarin sanoja tai nimiä, jotka hyvin sopivat suomen kieleen, esim. Mauri Jókai, Aleksanteri Petöfi, jotka ovat Suomessakin tunnettuja kirjailijoita, lisäksi Budapestin katu, Pyhän Tapanin katu, Balatonin tie, Unkarin katu ja Viirosta Tarton tie, Tallinnan katu ym. – Asemakaava-arkkitehti Laisaari lausunnossaan 7.5.1942 esitti, että kun asemakaavoihin tulee muutoksia, niin ehdotus ”pidetään mielessä”.

Ahtaampi ympäristö oli koti. Yksityisasunnoissa vallitsi kummastuttava kaaos ja omalaatuinen järjestely. Huoneita oli jaettu pienempiin osiin lautoja pahviseinillä. Lämmöstä oli huolehdittu muuttamalla uuninmuurauksia tai asentamalla kaminoita, joiden savutorville oli puhkaistu reikä ulkoseiniin. Siivottomuus pisti sekä silmiin että nenään, kuvaili Eino Parikka Viipurin kirjassa. Käydessäni ensi kerran 24.9.1941 Viipurissa tutkin huoneistomme Brahenlinnassa. Asunnossamme oli elänyt kolme perhettä: työhuoneessani yksi, olohuoneessa toinen, siitä eristetyssä hallissa ja makuuhuoneessa kolmas. Kotiapulaisemme huoneessa oli rautalavitsa, joten sielläkin oli asunut joku yksinäinen ihminen. Työhuoneessani oli rautasänky olohuoneeseen vievän suljetun oven edessä, ikkunanurkassa oli pikkupöytä, jolla oli hajallaan vihkoja, papereita, koulukirjoja, toisessa nurkassa iso arkku ja muutama tuoli, siinä kaikki. Olohuoneessa oli korkea šenkki ovea vastassa, keskellä huonetta isohko ruokapöytä tuoleja ympärillä ja nurkassa pikkupöytä primitiivisine nojatuoleineen. Halli oli eristetty olohuoneesta laudoituksella paitsi jätettyä kulkuväylää keittiöön ja kylpyhuoneeseen. Siellä samoin kuin makuuhuoneessa oli kummassakin leveät sängyt, ei muuta. Kaikkialla lattioilla oli rojua: kuluneita jalkineita ja vaatteita, tyhjiä pulloja, ruostuneita nauvoja ja olohuoneen seinällä painokuva: hymyilevä Stalin työtovereineen. Ikkunat oli liisteröity paperisuikaleilla, ilman verhoja ja sisällä eltaantunut haju. Huoneistossa oli jotakin omaamme: kirjoituspöytäni, radiopöytä, nahkakalustostamme jotakin pikkupöydän ympärillä, katossa tutut lamput. Ryömin naapurihuoneistoon rikutusta ovesta ja näen edessäni vaimoni vinolipaston, arvokkaan 1700-luvun työn. Viidennen kerroksen huoneistosta löysin nahkasohvani, johon poisviilletyn nahkan tilalle oli ommeltu räsymatto, mutta laajasta kirjastostani ei ollut jälkeäkään (ks. artikkeliani ”Lähetämättä jäänyt kirje”. Koulu ja koulu-kaupunki. Tutkielmia ja muistelmia Viipurin Suomalaisen lyseon vaiheilta III, 1974, s. 85-92).

Näissä puitteissa alkoi alkuvuodesta 1942 hallinnollisten ja taloudellisten pulmien rinnalla versoa kulttuurielämä, mutta sen vähäiset versot katkaisi Viipurin toinen menetys v. 1944.

I. Kirkot ja uskonnollinen elämä

Sotasyksynä 1939 kirkollinen työ alkoi tavanomaiseen tapaan, vaikka tunnettiin ilmassa suurpoliittinen jännitys. Suunniteltiin Somerojan hautausmaan kunnostamista ja seurakuntakodin pystyttämistä Tammissuolle. YH:n aikana kuitenkin työn luonne muuttui, kun seurakunnan nuoret työntekijät, nuoret papit ja veisuunjohtajat, kutsuttiin sotapalvelukseen ”sinne jonnekin”. Rippikoulut keskeyttivät ainakin osaksi työnsä ja iltaseurat pidettiin pimennetyin ikkunoin rukoushuoneissa ja seurakuntakodeissa. Elettiin odotuksen viikkoja, kunnes olot marraskuussa näyttivät rauhoittuneen ja esim. rippikoululaisia alkoi palata kouluihinsa ja kaupunkilaisia koteihinsa luullen selvinneensä ”pelkällä säikähdyksellä”. Mutta marraskuun 30:ntenä päivänä alkoivat ensimmäiset pommitukset.

Ensimmäiset evakuoimismääräykset annettiin jo 1.12. ja 5.12. kirkkoherranvirasto muutti Savitaipaleen kirkonkylään, jonne tuomiokapituli oli majoittunut aikaisemmin. Kaupunkiin oli jäänyt noin 12 tuhatta seurakuntalaista virastoihin ja elinkeinoelämän palvelukseen. Supistuneen seurakunnan kirkollisesta huollosta jäivät huolehtimaan kirkkoherran virallinen apulainen rovasti Kustavi Lounasheimo, pastori Elo ja kanslia-apulainen. Nämä poistuivat kaupungista toisessa evakuoinnissa joulun aikaan samoin kuin kirkkokonttorin henkilöstö. Helmikuun alussa 1940 tuomiokapituli määräsi rovastit V. Hahtolan ja O. Kuokkasen vuoroviikoin hoitamaan seurakunnallisia palveluksia kaupungissa, mutta heidän toimintansa oli vaikeaa pommitusten ja kaukutykin ammusten takia. Kolmannessa evakuoinnissa 18.2.1940 poistuivat kaupungista taloudenhoitaja T. V. Salminen, vahtimestari Ilmari Halme ja talonmies Malinen.

Talvisodan aikana evakuoidut papit koettivat asuinpaikallaan hoitaa seurakuntalaisten asioita ja matkustivat niille paikkakunnille, joissa asui runsaasti viipurilaisia, ennen kaikkea eräissä kaupungeissa (Helsingissä, Lahdessa, Tampereella, Jyväskylässä ym.). Helmikuun puolivälissä kirkkoherranvirasto siirtyi Ruovedelle, jossa asui nelisen tuhatta viipurilaista. Talvisodan päätyttyä 13.3.1940 viipurilaisia asui noin sadan kunnan alueella. Kirkkoherranvirasto ja vt.kirkkoherra O.Kuokkanen asettuivat Lahteen, rovasti Lounasheimo, kanttori O.Tilli ja urkuri V.Kuosma Helsinkiin, toinen kappalainen V.Hahtola Tampereelle, komministeri I.Karvonen Kotkaan ja papiston apulainen S.Lehtonen Hämeenlinnaan (asui Tampereella). Pappien tehtävänä oli koota entisiä seurakuntalaisia yhteisiin hengellisiin tilaisuuksiin, suorittaa kirkollisia palveluksia, pitää rippikoulua ja käydä tervehtimässä evakkoviipurilaisia. Diakoniatyötä tehtiin missä voitiin. Kanttori Tilli johti entistä Agricolan kirkkokuoroa Keski-Helsingin seura-

kunnassa. Siirtoseurakunnista annetun poikkeuslain nojalla perustettiin kirkkohoitokunta, johon kuuluivat vt.kirkkoherra Kuokkanen, tuomiokapitulini määräämänä rovasti Lounasheimo ja kolme maallikkojäsentä (pankinjohtaja K.J.Jauhiainen, tilientarkkaaja J. Wennström ja huoltojohtaja R. Orava). – Näin toimittiin välirauhan aikana.

Viipurin takaisinvaltauksen 29.8.1941 jälkeen seuraavana päivänä pidettiin sotilasjumalanpalvelus Torkkeli Knuutinpojan torilla. Muun elämän rinnalla alkoi myös seurakuntaelämä virota, vaikka seurakunnallisten rakennusten vauriot olivat arvioitua suuremmat. Tuomikirkko ja vanha seurakuntatalo olivat saaneet pommiosuman 2.2.1940 ja 18.2. olivat pahoin vaurioituneet Agricolan ja Mikaelin (Talikkalan) kirkot. Tienhaaran seurakuntatalo ja Tammisuon haudankaivajan rakennus olivat palaneet. Suuremmitta vaurioita olivat säilyneet uusi seurakuntatalo, Hiekan ja Karjalan (Loikkasen) kappelit. Tammiston siunauskappeli oli hajoitettu.

Elämän vakiinnuttua raunio-Viipurissa pitivät vuoroviikoin jumalanpalveluksia marraskuun alusta 1941 Kuokkanen Lahdesta, Lounasheimo ja Karvonen Helsingistä kunnostetussa Hiekan kappelissa, myöhemmin Tienhaaran rukoushuoneessa, Pietari-Paavalin kirkossa, NNKY:n salissa ja yhdessä maaseurakunnan kanssa maalaiskunnan talon salissa. Karjalan rukoushuone oli sotilaskäytössä. 20.7.1942 kaupungin hoitokunnan kokouksessa päätettiin Sorvalin Tahkosaaressa sijaitseva huvila luovuttaa pelastusarmeijalle lastenseimen perustamista varten 1.8.1942 alkaen, jolloin se vapautui puolustuslaitoksen käytöstä. Uudet sankarihaudat suunniteltiin Väinö Wahlgrenin lahjoituksen turvin raunioituneen tuomiokirkon vierustalle vuoden 1918 sankarihautojen viereen prof. Otto-I.Meurmanin laatimien ja kaupungin hoitokunnan hyväksymien piirustusten mukaan. Hautojen kunnostamiskustannuksiin osallistui myös tuomiokirkkoseurakunta. Viipurin maalaiskunta ja maaseurakunta kunnostivat sankarihauta-alueen oman pitäjänsä kaatuneille raunioituneen maaseurakunnan kirkon puistikoon.

Ristimäen kalmistot olivat Talvisodassa pahoin runneltuneet. Käydessäni syyskuun lopulla 1941 siellä totesin isäni junapakkamestari Viktor Nissilän (k. 16.3.1932) hautakiven suistuneen suulleen kahdeksi kappaleeksi lohjenneena. Hautausmaiden kunnostaminen aloitettiin jo syksyllä 1941. Kun hautasimme veljeni Armas Nissilän (k. 13.5.1943) Ristimäen uudelle hautausmaalle lähelle itsenäisyystaistelijan J.A.Lylyn (k. 6.6.1903) haudata, oli se kutakuinkin kunnossa. – Sorvalin hautausmaata olivat valloittajat käyttäneet hevoslaitumena.

Vuoden 1942 alussa rintamat olivat jo niin vakiintuneet, että kirkkoheranvirasto, rovasti Kuokkanen ja papiston silloinen apulainen Myyryläinen sekä taloudenhoitaja Salminen palasivat kaupunkiin. Pyhäkoulu-, dia-

konia- ja nuorisotyö aloitettiin, ja jo ensimmäiseen rippikoululaisryhmään ilmoittautui 124 nuorta, jotka konfirmoitiin pääsiäisenä 1942. Kristilliset yhdistykset, mm. ompeluseurat, olivat aloittaneet toimintansa. Uuden seurakuntatalon liike- ja asuinhuoneistot korjattiin kesällä 1942, jolloin Kuokkanen ja Karvonen asettuivat sinne. 6.1.1943 seurakuntasali vihittiin jumalanpalveluksia varten ja 11.4.1943 Pietari-Paavalin kirkko väliaikaisesti varuskuntakirkoksi. Nimitys siirtoseurakunta lakkautettiin 1.12.1943, niin varmana pidettiin Viipurin tulevaisuutta, ja elokuussa 1942 julistettiin kirkkoherranvirka haettavaksi. Siihen valittiin Porin kirkkoherra Aapo Santavuori, joka oli toiminut Viipurissa jo aikaisemminkin v. 1913-36, ensimmäisenä kappalaisena vuodesta 1916. Hän astui virkaansa 1.6.1943, ja tällöin alettiin suunnitella vanhan Agricolan kirkon entisöimistä, mihin piirustukset laati arkkitehti Martti Paalanen. Rakentamista varten suoritettu keräys tuotti n. 3 milj.markkaa.

Viipurin tuomiokirkkoseurakunta sai lahjaksi tamperelaiselta konepaljalta Lokomolta kolme kirkonkelloa, Pro Patria, Pro Carelia ja Pro Wiburge, jotka aiottiin kaupungin hoitokunnan luvalla ja myöntämällä varoilla (3.1.1943) sijoittaa kaupungin kellotorniin. Ensimmäinen kello sitä ennen asetettiin kuitenkin seurakuntatalon pihamaalle puujalustalle, josta se jouluaattona 1943 tervehti seurakuntasaliin saapunutta kirkkoväkeä. Toinenkin kello ennätti saapua Viipuriin, mutta kolmas kello – myöhästyneenä – asennettiin v. 1954 valmistuneen Meilahden kirkon kellotapuliin Helsingissä. – Seurakuntasaliin Viipurissa saatiin keväällä 1943 myös pienet urut.

Kirkollinen toiminta muutenkin normalistui: heinäkuussa 1943 olivat seurakunnan evankeliumijuhlat ja helluntaina 1944 nuorisojuhlat. Agricolan kirkkokuoro lauloi jälleen Viipurissa.

Ruotsalais-saksalaisen seurakunnan Pietari-Paavalin kirkko Paraatinkentän laidassa oli säilynyt vähin vaurioin: vain huippuristi oli tuhoutunut ja kaikki irtain oli viety pois. Kaunis, arkkitehti Uno Ullbergin piirtämä yhteinen seurakuntatalo Luostarinkadun ja Hovioikeudenkadun kulmassa oli jonkin verran vaurioitunut, mutta aikoinaan hyvin hoidetut hautausmaat Sorvalissa ja Ristimäessä olivat runneltuneet. Ruotsalaisen seurakunnan noin 3000 jäsentä suurelta osalta samoin kuin kirkkoherra K.G.Mosander olivat siirtyneet Helsinkiin, josta käsin hän Porvoon tuomiokapitulin määräyksestä kävi pitämässä kirkollisia toimituksia 19.9.1943 lähtien Viipurissa pastori Myyryläisen ja sotilaspastorien Anderssonin ja Rosengrenin avustamina. Vuonna 1943 pidettiin vielä kahdeksan jumalanpalvelusta ja v. 1944 viisi, viimeinen 11.6.1944 muuttaminen seurakuntalaisten läsnäollessa. Tilaisuus jäi lyhyeksi, kun sotilaspastori ei voinutkaan tulla saarnaamaan venäläisten suurhyökkäyksen takia. – Saksalaisen seurakunnan



Pyhän Hyacintuksen kirkko
Vesiportinkadun varressa.
Valok. 1930 Erkki Eerikäinen.



Pyhän Hyacintuksen kirkko sisältä.
Valok. 1930 Erkki Eerikäinen.



Eliaan kirkon rauniot. Valok. marraskuussa 1942 Viljo Nissilä.

500-600 jäsenestä suuri osa sekä heidän sielunpaimenensa rovasti A.E. Siegfried siirtyivät Talvisodan aikana Helsinkiin. (Ks. ed. Meurmanin kirjoitusta.)

Kreikkalaiskatolinen Kirkastuksen kirkko Raatihuoneentorin laidassa säilyi miltei vaurioitta. 19.9.1943 sen tornikellot soivat ensi kerran viipurilaisille. Ristimäen kreikkalaiskatolinen kappeli ja suomalainen ortodoksinen Eliaan kirkko olivat tuhoutuneet. Korjatussa Eliaan kirkossa ensimmäinen ja samalla viimeinen jumalanpalvelus oli pidetty 26.11.1939, vähän ennen Talvisodan alkua. Seurakunnan esimies rovasti L.Homanen toimi kuitenkin Viipurissa Jatkosodan viimeisiin hetkiin. – Roomalaiskatolinen monsignore K.A.Carlingin johtama seurakunta ja sen Pyhän Hyacinthin kirkko toimivat osittain sotien aikana. (Ks. ed. Meurmanin kirjoitusta.)

Viimeinen luterilainen jumalanpalvelus pidettiin 11.6.1944 ja kaikkien siviilien oli poistuttava kaupungista 17.6. mennessä. Kaupungin väestö, n. 30 tuh. henkeä oli siirtynyt muualle Suomeen. Kirkkoherranvirasto muutti 15.6. Valkealaan. Rovasti Karvonen kertoo muistelmissaan (Viita-

sen kokoelma), että hän suoritti viimeisen virkapalveluksensa 18.6. Kankasentien uudessa kappelissa siunaamassa viimeiset vainajat ilman saattojoukkoa.

Kirkkoherranvirasto ja -konttori siirtyivät heinäkuun alussa Raumalle ja sieltä marraskuussa Helsinkiin NNKY:n taloon Franzeninkatu 18:aan. Siirto seurakunnan hallintoa ohjaili kirkkohoitokunta, johon kuuluivat Santavuoren lisäksi Kuokkanen, va. taloudenhoitaja J. Wennström, kauppaneuvos K. E. Savolainen ja huoltojohtaja R. Orava sekä kolme varajäsentä. Rovasti Kuokkanen asettui Lahteen, johon oli siirtynyt runsaasti viipurilaisia. Rovasti Karvonen asettui aluksi Uuteenkaupunkiin, jonne kaupungin hoitokunta oli majoittunut, ja sieltä Tampereelle. Kanttori Tilli valitsi asuinpaikakseen Helsingin. Kun Kuokkanen siirtyi kappalaiseksi Tampereelle ja Santavuori valittiin Keski-Helsingin seurakunnan kirkkoherraksi, tuli Karvosesta kirkkohoitokunnan puheenjohtaja Helsingissä. Rovasti Lounasheimo kuoli 5. 1. 1948 ja pari kuukautta myöhemmin kanttori Tilli. Venni Kuosmasta oli tullut Talvisodan jälkeen Pohjois-Helsingin suomalaisen seurakunnan urkuri. Vahtimestari Halme ja kanslistit Aune Lehtonen ja Elli Tilli toimivat seurakunnan lakkauttamiseen saakka vuoden 1949 loppuun. Viipurin kirkonkirjat siirrettiin lakkautettujen seurakuntien arkistoon Mikkelissä. Seurakunnan päättäjäisjuhlat pidettiin 10.–11. 12. 1949 Helsingissä Johanneksen kirkossa ja yliopiston juhlasalissa, kalusto luovutettiin Helsingin seurakunnille, osa ehtoolliskalustosta Savonlinnan ja Säämingin seurakunnille, sillä niiden lahjoittaja kauppaneuvos E. Tanninen oli kotoisin Säämingistä.

II. Koulut ja opistot

1. Kansakoulut

Syksyllä 1939 sodan puhjetessa oli Viipurissa toiminnassa 24 kansakoulua ja 12 oppikoulua. 10.10.1939 tehdyn tilaston mukaan olivat työssä kaikki koulut ja valmistumassa oli uusi 27 luokkahuonetta sisältävä koulurakennus Patterinmäen kaakkoisrinteellä, ns. Juteinin koulu, opettajia oli 215 ja oppilaita 6096. Sotatilanteen kiristyessä lopetettiin koulujen työ 30.11.1939. Talvisodan aikana tuhoutuivat Kangasrannan, Kolikkoinmäen, Tiiliruukin, Kelkkalan, Loikkasen, Tammisuon ja Ravansaaren koulurakennukset, Monolan koulun päärakennus ja Juteinin koulu vaurioituvat pahoin. Vetäytyessään elokuussa 1941 pois Viipurista venäläiset sytyttivät

palamaan Keskuskansakoulun, Neitsytniemen, Papulan ja Saarelan koulurakennukset, Repolan koulun päärakennuksen sekä Tienhaaran vanhan koulutalon. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen 30.8.1941 todettiin vähäisin korjauksin käyttökelpoisiksi Hiekan, Sorvalin, Monrepoon, Tienhaaran, Uuraan, Esisaaren ja Ronkaan koulurakennukset.

Jo vuoden 1942 alusta alettiin suunnitella koulutoimintaa Viipurissa. Entisiä virkojaan ryhtyivät hoitamaan 1.2.1942 tarkastaja Aarne Salervo ja 1.5.1942 taloudenhoitaja Eino Saario. Samalla perustettiin kuusi opettajanvirkaa, joten koulutyö pääsi alkamaan helmikuussa 1942. Keskikaupungin kansakoulu avasi ovensa 9.2. korjatussa Klassillisen lyseon rakennuksessa. Oppilaita kirjoitautui siihen 211 ja johtajaksi nimitettiin U.J.H. Saurala (ent. Stenlund). Samana päivänä alkoi Sorvalin kansakoulu 208 oppilaalle, johtajana J.G.Jalava, ja 23.2.1942 Uuraan kansakoulu 52 oppilaalle, johtajana Väinö Peltonen. 1.5.1942 tehdyn tilaston mukaan oli Keskikaupungin kansakoulussa 1. Keskikansakoulussa (7 luokkaa) 316 oppilasta, Sorvalissa (7 lk.) 331 oppilasta ja Uuraassa (6 lk.) 115 oppilasta, kaikkiaan 762 oppilasta (409 poikaa ja 353 tyttöä), opettajia 16 (3 miestä ja 13 naista). 1.9.1942 perustetun viisijäsenisen kansakoulutoimikunnan puheenjohtajaksi kutsuttiin rehtori Aarne Vartiainen ja kaupungin hoitokunnan edustajaksi nimettiin Arno Tuurna.

Kun kouluhallitus oli myöntänyt tarpeelliset varat, toimivat lukuvuonna 1942-43 (20.12.1942 tehdyn tilaston mukaan) seuraavat kansakoulut: Keskikaupungin kansakoulu korjatussa Realikoulu, Kauppa- ja Maanviljelyslyseon talossa Hovioikeudenkatu 1:ssä, kevätlukukaudella osaksi Repolan kansakoulurakennuksessa, 19 luokkaa, 734 oppilasta, johtajana Anton Honkasalo; Hiekan kk., jonka rakennus oli sotilaskäytössä, Monrepoon kansakoulun puurakennuksessa, 6 luokkaa, 176 oppilasta, johtajana J.G. Jalava; Monrepoon kk., 6 luokkaa, 212 oppilasta, johtajana Juhana Jahnkainen; Sorvalin kk., 6 luokkaa, 215 oppilasta, johtajana Aleksanteri Rapeli; Tienhaaran kk., 6 luokkaa, 242 oppilasta, johtajana Tyyne Hulkkonen, Keskusjatko kirjastotalossa, 8 luokkaa, 204 oppilasta, johtajana Väinö Riippa; Apukoulu Hovioikeudenkatu 1:ssä, 6 luokkaa, johtajana Maria Hottinen; kouluissa yhteensä 2055 oppilasta (1092 poikaa ja 963 tyttöä), opettajia 56 (13 miestä ja 43 naista). Kalustoa saatiin Helsingin, Tampereen, Savonlinnan ym. kouluista.

Seuraava lukuvuosi alkoi 1.10.1943, mutta opetusministeriön määräyksestä 9.2.1944 koulutyö keskeytettiin pommitusten takia. Viimeisenä lukuvuotena kaupungissa toimivat Keskikaupungin, Repolan, Hiekan, Monrepoon, Sorvalin, Tienhaaran, Uuraan, Esisaaren kansakoulut, Keskusjatkokoulu ja Apukoulu sekä kevätlukukauden alussa avattu Heinjoentien kansakoulu, joissa oli yhteensä 74 luokkaa, 2327 oppilasta (1192 poikaa ja

1135 tyttöä) ja 88 opettajaa (24 miestä ja 64 naista). Hiekan koulu oli syksyllä 1943 päässyt omaan koulutaloon, kunnostettuun Repolan koulurakennukseen pääsivät lisäksi Jatkokoulu ja Apukoulu. Tammisuon, Loikkasen ym. lapsia varten oli perustettu edellä mainittu Heinjoentien koulu, joka toimi ent. mielisairaalan hallintorakennuksessa. Uuraan kansakoulurakennuksessa toimi myös Uuraan yhteiskoulu ja Repolan koulurakennuksessa myös Yhteislyseo ja työväenopisto. Esisaaren, Rahkasaaren ja Ravansaa-ren koululapset kävivät Viipurin mlk. Karppilan kansakoulussa, talvella jätse ja sulan aikana lautalla.

Viimeisenä lukuvuotena 1943-44 kansakoulujen johtajina toimivat Yrjö Mustala Keskikaupungin kansakoulussa, Anton Honkasalo Repolassa, J.G.Jalava Hiekassa, Juhana Jahnukainen Monrepoossa, Aleksanteri Rapeli Sorvalissa, Hjalmar Mouhu Tienhaarassa, Inkeri Julkunen Heinjoentiellä, Vihtori Takala Uuraassa, Anni Pulliainen Esisaaressa, Apukoulussa Maria Hottinen ja Keskusjatkokoulussa Wäinö Riippa. – Käsityöopetusta annettiin kouluissa syksystä 1943 lähtien.

Vähitellen lisääntyi myös kansakoululasten sosiaalinen huolto. Tammi-kuussa 1942 perustettiin lasten koulukoti, ja kesäksi koulujen päätyttyä lähetettiin 400 lasta maalle. Syksystä 1943 oppilaat saivat koulupäivinä lämpimän aterian keittoruokaa, vähävaraiset ja vuoden 1944 alusta kaikki oppilaat maksutta. Vuoden 1943 talousarvioon oli varattu määräraha oppilaiden kuljetukseen ja majoitukseen. Koululääkärin tehtäviä hoiti kaupungin toinen huoltolääkäri, kouluhoitajattarina toimivat terveystisaret, hampaiden hoidosta huolehti aluksi Mannerheimin Lastensuojeluliiton hammasklinikka ja vuoden 1944 alusta perustettuun kouluhammaslääkärin virkaan valittiin Kerttu Seppä. Viipurin Suomalainen Naisliitto oli järjestänyt Rosuvoihin ja Likolammille lapsia varten kasvitarhan, minkä lisäksi monet kansakoululaiset saivat maatalouskerhojen välityksellä viljelyspalstan ja ohjausta.

Kansakoulujen keskeytettyä työnsä helmikuussa 1944 lähetti tarkastaja 12.2. opettajille kirjelmän, jossa näitä kehoitettiin hankkimaan tiedot luokkiensa oppilaiden mahdollisesta pääsystä huoltajansa toimesta jatkamaan koulunkäyntiään vaaravyöhykkeen ulkopuolella. Samalla otettiin selkoa perustettavista koulukodeista sellaisia oppilaita varten, joilla ei ollut tätä mahdollisuutta. Kaupungin hoitokunta oikeutti kansakoulutoimikunnan (kauppias Urho Harmainen, hovioikeudenneuvos A.Järvilehto, lääket. toht. Atle Mali, vahtimestari Jalmari Niemi, rouva Alma Rönkä ja rehtori Aarne Vartiainen) lisäksi lasten vanhempia auttamaan lasten sijoituspaikkojen etsimisessä. Alle 9-vuotiaista maksettiin 400 mk ja sitä vanhemmista 300 mk kuukaudelta. Toimikunnan käytettäväksi annettiin 1,5 milj. markkaa. Oppilaiden maalesiirrosta (sekä yksityis- että koulukoteihin) perus-

tettiin erityinen toimisto, johon määrättiin vapaina olevia opettajia ja joka toimi sosiaaliministeriön alaisten vast.toimistojen kanssa yhteistyössä. Yksityiskoteihin saatiin sijoitetuksi 160 koululaista. Koulukodit perustettiin Valkealan Kannuskoskelle, johon sijoitettiin 92 jatko- ja yläkansakoulun tyttöä hoitajineen. Pieksämäen Meijerhovin kartanoon pääsi 39 yläkoulun poikaa ja Joroisten Huutokoskelle kesäsiirtolaan sopi 27 kansakoulun III-IV luokan poikaa. Kannuskosken koulukodin tytöt kävivät Luumäen Lakkalan jatkokoulua ja Valkealan Sorsalan kansakoulua. Meijerhovin pojat saivat opetusta koulukodissaan ja Huutokosken pojat koulukodin johtajalta Huutokosken kansakoulussa. Kaikkiaan 650 oppilasta voitiin sijoittaa maaseudulle, noin 300 oppilasta lähetettiin Ruotsiin. Noin 800-1000 koululaista jäi Viipuriin suureksi osaksi toimettomina kaupungin menetykseen asti. Varakkaiden vanhempien lasten hoitokulut perittiin osaksi tai kokonaan takaisin. Opetus- ja koulukotitehtävissä toimi 31 opettajaa.

Koulukodit lopettivat työnsä 20.5., mutta niiden toimintaa jatkamaan perustettiin kaksi kesäsiirtolaa, tyttöjä varten Kannuskoskelle ja pojille Pieksämäelle. Ennen juhannusta sotatilanteen vakavoituessa lähetettiin Kannuskosken tytöt vanhempien hoiviin ja 13 Meijerhoviin, josta parikymmentä tyttöä ja poikaa pääsi elokuun alussa Ruotsiin. Elokuun lopulla siirtoloiden toiminta lopetettiin.

Vakinaisten kansakoulunopettajien virat lakkautettiin 31.12.1944. Eino Saari siirtyi 1.9.1944 kansakoulujen taloudenhoitajaksi Lahteen ja tarkastaja Salervo kouluhallituksen kansanopetusosastolle.

2. Oppikoulut

Viipurin oppikoulut lopettivat toimintansa 30.11.1939. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen kouluhallituksen kyselyyn 6.10.1941 lähetti Viipurin sotilashallintopiiri 18.10.1941 selosteen kaupungin oppikoulujen rakennusten sodanaikaisista vaurioista ja mahdollisesta kunnostamisesta. Myöhemmin kouluhallituksen tarkastaja Toivo Salervo neuvoteltuaan asema-kaavan suunnittelijan prof. Meurmanin kanssa esitti 8.4.1942 kouluhallitukselle ja 18.5. kaupungille suuntaviivat Viipurin oppikoulujen vastaisesta järjestämisestä ja kehittämisestä. Kouluista olivat jo toiminnassa Kaksoislyseo, Tyttölyseo ja Karjalan yhteiskoulu. Lisäksi Saunalahden ja Siikanien välimaille oli perustettava Länsi-Viipurin yhteislyseo, Uuraan yhteiskoulu oli avattava uudelleen, samoin toinen tyttökoulu entisissä rakennuksissaan syksyyn 1944 mennessä. Syksyllä 1945 oli perustettava Klassillinen lyseo ent. rakennukseensa, minkä perustamiseksi hoitokunnan jäsen

lehtori Toivo Valtavuo teki 18.6. erityisen anomuksen. Syksyllä 1946 oli avattava uusimuotoinen Patterinmäen yhteislyseo, joka aikanaan oli taas ja-
ettava Patterinmäen lyseoksi ja tyttölyseoksi. V. 1950 oli rakennettava talo
Papulanlahteen viettävälle rinteelle Papulan yhteislyseolle. Tyttölyseolle
oli varattava Keskuskansakoulun avara tontti, molemmille yhteiskouluille
omat tonttinsa, Kaksoislyseolle laajennettuna vanha tonttinsa, Viipurin Rea-
likoululle, Maanviljelys- ja Kauppalyseolle rakentamaton tontti Tuomio-
kirkonkadun varresta lääninhallituksen vierestä. Hahmotellusta oppikoulu-
jen kehityksestä ehti toteutua vain osa, sekin osaksi toisenlaisena.

Kaupungin takaisinvaltauksen jälkeen todettiin, että oppikoulujen raken-
nuksista olivat kunnostettavissa Klassillinen lyseo Koulukentän laidassa,
Toinen suomalainen tyttökoulu (ent. Realilyseo) Tuomiokirkonkadun var-
rella, Realikoulu, Maanviljelys- ja Kauppalyseo Hovioikeudenkadulla,
Tyttölyseo Myllyaukion laidassa, Vanha yhteiskoulu Koulukentän vieressä
ja Uusi Yhteiskoulu Myllyaukiolla. Muut koulurakennukset olivat raunioi-
tuneet.



Ent. Klassillisen lyseon rakennuksessa aloitti toimintansa 12. 10. 1942 Viipurin Kaksoislyseo, Oppilaita välitunnilla. edessä lyseon ruotsin ja saksan lehtori Elsa Nissilä ja tytär Auli. Valok. marraskuussa 1942 Viljo Nissilä.

Asetuksella 26.7.1940 Viipurin kaksoislyseo oli muutettu Viipurin kaksoisyhteislyseoksi, joka toimi iltavuorossa Helsingin Suomalaisen lyseon rakennuksessa. 12.10.1942 koulu aloitti toimintansa Viipurissa – jälleen Viipurin kaksoislyseoksi muutettuna – Klassillisen lyseon rakennuksessa Agricolankatu 10:ssä sekä samalla tontilla sijaitsevassa lisärakennuksessa (yht. 17 luokkaa). Koulussa sai opetusta 558 oppilasta kolmisenkymmenen opettajan johdolla, rehtorina Aarne Vartiainen. Oli vaikeuksia opetusvälineiden hankinnassa, väliaikaisten opettajien saamisessa ja heidän vaihtumisissa. Pommitusuhan johdosta koulunkäynti keskeytettiin helmikuussa 1944. Ylioppilaskirjoitukset pidettiin Juustilassa ja uusien oppilaiden vastaanotto Talissa, lähellä Viipuria. Ylioppilaat saivat lakkinsa Viipurissa ja vanhan tavan mukaan he veivät ruusuja sankarihaudoille.

Viipurin Klassillinen lyseo aloitti sotasyksyn 1939, 227 oppilasta 14 opettajan opastamina, rehtorina F.P.Oinonen. Koulu lakkautettiin 1.8.1940.

Viipurin Realikoulu, Maanviljelys- ja Kauppalyseo lopetti Talvisodan johdosta viimeisen lukuvuotensa 10.6.1940 NMKY:n talossa Helsingissä, rehtorina Onni Lehtokari. Koulu ei saanut paluulupaa Viipuriin.

Viipurin Tyttölyseossa sotasyksynä 1939 opiskeli 533 tyttöä 23 opettajan johdolla, rehtorina Hellä Putkinen. Talvisodan jälkeen asetuksella 17.5.1940 koulu lakkautettiin, mutta uudelleen perustettuna se aloitti toimintansa 12.10.1942 Uuden yhteiskoulun rakennuksessa. Sen 225 oppilasta ja parikymmentä opettajaa työskentelivät iltavuorossa, rehtorina Kaisu Tiusanen. Syyslukukausi 1943 aloitettiin Tuomiokirkonkatu 7:n koulutalossa, mutta kevätlukukausi 1944, jolloin oppilaita oli 329, oli keskeytettävä helmikuussa ja 23.3.1944 alkaen koulua jatkettiin Kangasniemellä lukukauden loppuun. Asetuksella 28.10.1944 koulu siirrettiin Raumalle.

Viipurin Tyttökoulussa ent. Ruotsalaisen tyttökoulun rakennuksessa Karjalan- ja Linnankadun kulmauksessa opiskeli syksyllä 1939 214 tyttöä 14 opettajan johdolla, rehtorina Siiri Kutilampi. Vuodesta 1940 koulu on toiminut Tampereen II tyttökouluna.

Viipurin Toinen tyttökoulu toimi Tuomiokirkonkadun varrella ent. Reallilyseon rakennuksessa. Siinä oli syksyllä 1939 373 oppilasta, 14 opettajaa, vt. rehtorina Kaisu Tiusanen. Asetuksella 26.7.1970 koulu muutettiin Kouvolan tyttölyseoksi.

Viipurin yhteiskoulu (Vanha yhteiskoulu) Koulukentän laidassa keskeytti työnsä sotasyksynä 1939, viimeisenä rehtorina M.A.Jakobsson, ja sulautui 1.8.1940 Helsingissä Viipurin Uuden yhteiskoulun kanssa Karjalan yhteiskouluksi. Talvisodan jälkeen Karjalan yhteiskoulu jatkoi toimintaansa 10.10.1942 Uuden yhteiskoulun talossa Myllymäenaukion laidassa. Koulun kirjoitettiin 356 oppilasta (97 poikaa ja 259 tyttöä), opettajia oli

15 ja rehtorina Aukusti Kupiainen. Helmikuussa 1944 koulu jatkoi toimintaansa lukukauden loppuun Simpeleellä mukanaan puolet oppilaistaan ja opettajistaan. Syksyllä 1944 koulu aloitti jälleen toimintansa Helsingissä.

Talikkalan yhteiskoulu lakkautettiin Talvisodan jälkeen. Viimeinen rehtori oli J.Pärssinen.

Uuraan yhteiskoulussa oli syksyllä 1939 149 oppilasta ja kahdeksan opettajaa, johtajana V.Parikka. Vuosina 1940-42 koulu toimi Kotkassa, 1942-44 jälleen Uuraassa kaupungin hoitokunnan luovuttamissa kansakoulun tiloissa. Siinä oli seitsemisenkymmentä oppilasta, rehtorina Ester Hallenstein-Visapää. 23.2.1944 koulu siirtyi Miehikkälään mukanaan 126 oppilasta ja kahdeksan opettajaa. 10.7.1944 koulu aloitti toimintansa Kotkan yhteiskouluna.

Asetuksella 5.3.1943 perustettiin Viipuriin kansakoulun oppimäärään pohjautuva valtion täysluokkainen oppikoulu, joka olisi pitänyt sijoittaa läntisiin kaupunginosiin (Länsi-Viipurin yhteislyseo), mutta tilan puutteen takia tämä Viipurin yhteislyseo pääsi alkamaan vasta 1.10.1943 Repolan kansakoulun rakennuksessa. Kouluun, joka noudatti 6-luokkaisten yhteislyseoiden lukusuunnitelmaa, otettiin 80 oppilasta. Keväällä 1944 sekin jatkoi työtään siirtokouluna (11.3.1944) Simpeleellä, jonne siirtyi 56 oppilasta ja viisi opettajaa etupäässä Karjalan yhteiskoulusta, rehtorina Aukusti Kupiainen.

Viipurin Ruotsalainen lyseo, rehtorina A.Wegelius, ja Venäläinen Realiyseo, rehtorina W.Reichert, lakkautettiin Talvisodan jälkeen.

Vaikean ruokatilanteen takia oppikoululaiset olivat apuna juurikasvien nostossa, esim. syksyllä 1943 10.10. asti.

Viipurissa toimivat vanhempainneuvostot: Kaksoislyseossa, lääket. toht. Yrjö Heiskanen, toimitusjohtaja Kalle Hyvärinen, oikeusneuvosmies Aappo Hämäläinen, toimitusjohtaja Hannes Neuvonen, puuseppä Heikki Lappalainen; Tyttölyseossa asemanhoitaja Otto Airamo, lääket.toht. Tauno Relander, rouva Alma Rönkä, rouva Helvi Suoninen ja faktori Jukka Telén: Viipurin yhteislyseossa työmies Eino Hakkarainen, opettaja Tyyne Huikkonen, pastori Arvo Ohinen, kivityömies Atte Räisänen, insinööri Vilho Torvinen, tarkastaja Kalle Vuorimaa (17.5.1943).

3. Ammattikoulut

Poikain ja tyttöjen ammattikoulu (ammattioppilaitos) oli sotien johdosta lakkautettuna vuodet 1939-43. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen pitivät kauppa- ja teollisuusministeriön sekä kaupungin hoitokunnan edustajat (mm. ammattioppilaitoksen ent. johtaja K. Sutinen) neuvottelukokouksen

9.6.1942 koulun toiminnan aloittamisesta uudelleen Viipurissa. Kokouksessaan 15.3.1943 kaupungin hoitokunta asetti 7-jäsenisen ammattioppilaitostoimikunnan, jonka puheenjohtajaksi nimettiin K. Sutinen, sihteeriksi Niilo Laine ja hänen erottuaan 30.6.1943 va. rehtori Taavetti Häyrinen sekä kaupungin edustajaksi opettaja Hannes Koivu. Toimikunnan tehtävänä oli huolehtia vaurioituneen koulurakennuksen kunnostamisesta, työkalujen hankkimisesta sekä opettajien palkkaamisesta. Koulutalon korjaustöiden viivästymisen takia lukukausi alkoi vasta 12.10.1943 ja päättyi 20.12. Kevätlukukausi alkoi 12.1. ja keskeytettiin 20.2.1944, joskin virallinen lopettamispäivä oli 20.5. Oppilaita ilmoittautui puutyöosastolle 73, sama määrä metallityöosastolle ja 13 maalariosastolle (yht. 159). Rehtoriksi keväällä valittu Niilo Laine ei voinut ottaa tointa vastaan, joten hänen tilalleen 1.7.1943 nimitettiin va. rehtoriksi puutyöosaston johtaja Taavetti Häyrinen. Metalliosaston johtajaksi valittiin teknikko Arvo Korte. Tyttöjen ammattikoulun johtajana toimi Rauni Liinto, oppilaita oli talousosastossa 58, pukuompeluosastossa 62 (yht. 120).

Kevätlukukaudella helmikuussa 1944 keskeytyneen koulunkäynnin jälkeen oli etupäässä kirjeellistä opetusta. Poikain ammattikoulussa toimi kuusi vakinaista ja yhdeksän tuntiopettajaa, tyttöjen ammattikoulussa neljä vakinaista ja kaksi tuntiopettajaa. Yleisessä ammattikoulussa lukuvuonna 1943-44 oppilaita oli 193, tuntiopettajia 13, vt. rehtorina T. Häyrinen. Kirjeopetusta annettiin 22.3.1944 lähtien, mutta osa oppilaita siirtyi työelämään. Koulun johtokuntana toimi 15.3.1944 alkaen ammattioppilaitostoimikunta. – Koulun ruokalassa tarjottiin oppilaille päivittäin lämminateria, joka syyskaudella tuotiin OTK:n lihanjalostustehtaasta, keväällä omasta koulukeittolasta. Viipurin menetyksen jälkeen ammattioppilaitos lakkautettiin (ks. tark. Viljo Nissilä, Sunnuntaikoulusta ammattikouluihin. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3, s. 64–87).

Sotasyksynä 1939 Kauppakoulun ja -opiston johtokunnan puheenjohtajana oli Kalle Hyvärinen ja rehtorina Einar Jokelainen. Oppilaitoksen työ keskeytyi 30.11. ja oppilaat hajaantuivat eri tahoille, esim. Lahteen perustettuun kauppaoppilaitokseen 28 oppilasta (18,5 %) sekä viidestä vakinaisesta opettajasta neljä. 19.1.1943 koulu aloitti toimintansa takaisinvallassa Viipurissa ammattioppilaitoksen rakennuksessa, josta se sai käyttöönsä neljä luokkahuonetta. Kouluun otettiin 145 pyrkijästä 44 (11 poikaa ja 33 tyttöä), kauppaopistoon 16 oppilasta (1 poika ja 15 tyttöä) ja liikeapulaiskouluun 22 oppilasta (3 poikaa ja 19 tyttöä). Opettajakuntaan kuului kaksi vakinaista opettajaa: va. rehtori A. J. Reinikainen ja maisteri Tyyne Ylppö sekä viisi tuntiopettajaa. Käytännöllisen liike-elämän edustaja Vilho Karjalainen luennoi ammatinvalinnasta ja menestymisen edellytyksistä. Oppilaitoksen toimintaa valvoi kaupungin asettama kauppaoppilaitostoimikunta

(3.2.1944), puheenjohtajana rehtori Onni Lehtokari. Oppilaita oli kevätlukukaudella Kauppaopiston I luokalla 15, Kauppakoulun I luokalla 47 ja Liikeapulaiskoulun I luokalla 21 (yht. 83, joista tyttöjä 65). 23.2.1944 koulun oli keskeytettävä työnsä Viipurissa, mutta jatkoi sitä kevätlukukauden loppuun Antrean Syvälahdessa ja päättyi virallisesti 20.5. Liikeapulaiskoulu lopetti toimintansa kokonaan helmikuussa ja osa sen oppilaista siirtyi työelämään.

Teollisuuskoulussa 1.10.1939 tehdyn tilaston mukaan huonerakennusosastolla opiskeli 89 oppilasta ja konerakennusosastolla 92 (yht. 181). Talvisodan johdosta opetus lopetettiin 31.11.1939, jolloin suuri osa oppilaista siirtyi Helsingin ja Oulun teollisuuskouluihin. Koulussa toimi sotasyksynä 1939 14 opettajaa, rehtorina arkkitehti Georg Fraser. Koulu lakkautettiin v. 1941.

Sahateollisuuskouluun oli syksyllä 1939 hyväksytty 89 oppilasta, jouskossa neljä ulkomaalaista, opettajia oli kolme vakinaista ja 23 tuntiopettajaa, rehtorina dipl.ins. Eino A. Jussila. Koulu keskeytettiin 9.10.1939. Lukuvuosina 1940-43 koulu toimi Kotkassa etupäässä antaen kirjeopetusta, sillä suuri osa oppilaista oli sotapalveluksessa. Lokakuussa 1943 koulu siirtyi takaisin Viipuriin ja työskenteli ammattioppilaitoksen rakennuksessa aloittamalla 1.11.1943 30 sotavammaisen oppilaan sahauskurssit, jotka Viipurin menetyksen jälkeen jatkuivat syksyllä 1944 Vakka-Suomen Maa-mieskoulussa.

Merenkulkukoulu toimi Kauppaoppilaitoksen uuden rakennuksen yläkerrassa 2-osastoisena Talvisotaan asti ja jatkoi lukuvuoden 1940-41 Kotkassa. Seuraavat kolme vuotta se oli lakkautettuna ja aloitti syksyllä 1944 Kotkassa. Viimeinen Viipurin aikainen rehtori oli merikapteeni M.A.Rilas.

Viipurin Talousammattikoulu Neitsytniemellä ja Karjalan Marttapiiriin liiton talouskoulu Viljelyksen talossa lopettivat toimintansa syksyllä 1939. Jälkimmäinen toimi vielä 1943-44 huoneistossaan Viipurissa.

Normaalin rauhanajan toivossa perustettiin 3.2.1944 ammattioppilaitostoimikunta (K.Sutinen, puuseppä August Koskinen, johtajatar Aino Kiviranta, varastomies Herman Mikkonen, rouva Hilda Olkkonen, valaja Erkki Pastinen, moottoripajan omistaja Kalle Viding ja kaupungin edustaja U.Sarkko); ammattioppilastoimikunta (K.Sutinen, ammattientarkastaja Vilho Laavola, puuseppämestari Juho Pulli, leipurimestari Alfred Pursiainen, faktori Nestor Tiessalo, Kalle Viding ja kaupungin edustaja opettaja Hannes Koivu); kauppaoppilaitostoimikunta (rehtori Onni Lehtokari, johtaja Juho Heitto, johtaja Juho Kinnunen, johtaja Valto Käkelä, johtaja K.E.Purhonen, vesitehtailija Paul Siljala).

4. Kansanvalistuksen ja sosiaalisten olojen parantamiseksi toimivia opistoja

Viipurin Työväenopisto, jossa lukuvuonna 1938-39 oli ollut 1863 opiskelijaa (naisia 1245), vt.johtajana maisteri Olli Karuna, lopetti Talvisodan sytyttyä toimintansa. Perustettu Viipurin Työväenopiston kannatusyhdistys yritti järjestää opetusta syyskaudella 1940 viipurilaisen siirtoväen keskuudessa eri puolilla maata. Vuoden 1941 alusta opisto toimi kaksi lukuvuotta Lappeenrannassa ja Lauritsalassa sekä ulotti opetuksen 16.2.1942 lähtien myös Viipuriin, jossa se toimi aluksi Klassillisen lyseon rakennuksessa. Toimintaa ohjasi Lappeenrannasta käsin maisteri Arvo Inkilä. Kevätlukukausi 1943 työskenneltiin samalla tavoin. Mutta kun Lappeenrannan-Lauritsalan työväenopisto ei enää syksystä 1943 voinut huolehtia toiminnasta Viipurissa, päätti kaupungin hoitokunta perustaa uudelleen Viipurin Työväenopiston, jonka johtajaksi valittiin ent.johtaja Arvo Inkilä. 6.9.1943 perustettiin työväenopistotoimikunta (rehtori Aarne Vartiainen, ammattientarkastaja Vilho Laavola, rouva Maire Haapasalo, varastonhoitaja Jussi Heinonen, pastori Arvo Ohinen ja kaupungin edustaja rehtori Onni Lehtokari). Opisto aloitti toimintansa 30.9.1943 omassa talossaan (ent. kirjastotalossa) ja osaksi Repolan kansakoulussa. Syyslukukauden aikana opistoon kirjoittautui 399 opiskelijaa (307 naista ja 92 miestä). Opistossa toimivat entiseen tapaan opintopiirit: keskustelupiiri, lausuntapiiri, näyttämöpiiri, laulukuojohtajana O.Tilli, ym.

Kristillis-yhteiskunnallisen työkeskuksen Toukolan työ lamautui sotasuoksynä 1939, kuten muukin työ, mutta Talvisodan aikana sen evakkojäsenet jatkoivat mahdollisuuksien mukaan työtään eri puolilla Suomea. Moskovan pakkorauhan jälkeen työ keskittyi etenkin Jyväskylään ja Kotkaan, joissa asui runsaasti viipurilaisia. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen jatkettiin vuodesta 1943 toimintaa jälleen Sorvalissa, jossa työkeskuksen talo oli säilynyt pahemmista vaurioista. Vapaaopiston poika- ja tyttökerhot, joissa oli noin 250 nuorta, toimivat tuntiopettajien johdolla. Samaten työskentelivät muut kerhot (retkeilykerho ym.), ns. piirit (työ- ja huoltopiiri, keskustelupiiri, askartelupiiri, voimistelupiirit) ja kuorot. Lastentarhassa oli viitisenkymmentä lasta, puolet kokopäivähoidossa. Opiston johtajana oli pastori L.Virtanen ja hänen apunaan joukko tuntiopettajia. Oppilaat muodostivat toverikunnan, jonka tilaisuuksissa oli monenlaista ohjelmaa. Viipurin toisen menetyksen jälkeen opiston työtä ovat jatkaneet Kotkan ja Karhulan työkeskukset.

III. Kulttuurilaitokset, -opistot

1. Kaupunginkirjasto

Talvisodan alkaessa syksyllä 1939 toimi kirjastonhoitajana J.V. Vasenius, apulaiskirjastonhoitajana M.K. Närhi ja kirjastoapulaisia oli 11. Talvisodan jälkeen Pyöreääntorniin koottujen kirjaröykkiöiden lajittelussa olivat mukana lehtorit Toivo Valtavuo, Toini Eklund ja Siiri Fredriksson ym. Lajitellut kirjat siirrettiin korjattuun uuteen kirjastotaloon. Marraskuussa 1942 kirjojen keräilyä ja lajittelua koko takaisinvallatulta alueelta ryhtyi johtamaan Viipurista käsin kirjastonhoitaja Walter Appelqvist.

Kesällä 1942 opetusministeriö myönsi määrärahan Viipurin kirjastoa varten ja syyskuun alussa 1942 aloitettiin varsinainen toiminta. Tällöin palasivat evakosta kirjastonhoitaja Vasenius ja kirjastoapulaiset Lyyli Kettunen ja Salli Gahnström, vuotta myöhemmin Aune Talpio ja Anne Kaasinen. Kesäksi 1943 lomatöihin määrätyt kansakoulunopettajat aloittivat Suomi-osaston ja varasto-osastojen inventoimisen. 12.10.1943 avattiin Uuraassa kirjaston sivuosasto, jonka hoitajaksi oli nimitetty rahatoimiston virkailija Anna Tikka. Syyskuussa 1942 aloitettiin lainaustoiminta, marraskuussa 1943 avattiin sanomalehtisali ja kirjastosalissa pidettiin useita kirjanäyttelyitä ja myytiin kirjoja. Vuoden 1943 lopussa oli kirjoja 20 059 nidettä, joista lainausosastossa 16 908, nuoriso-osastossa 2181 ja käsikirjastossa 970. Uusia kirjoja oli ostettu 555, ns. sotasaaliskirjoja 2155, virallisia julkaisuja ja kirjalahjoituksia 253. Uuraan sivuosastossa oli vuoden 1943 lopussa 650 nidettä, pääasiassa sotasaaliskirjoja. Pääkirjastossa oli lainaajia v. 1942 2962, joista nuoria alle 16-vuotiaita 1246, vuonna 1943 oli lainaajia 3829 (892 miestä ja 1795 naista, lapsia 1144), jotka lainasivat yhteensä 68 266 kirjaa, joista tietokirjallisuutta oli 21,5 %, aikuisten kertomakirjallisuutta 53,9 % ja lastenkirjoja 24,6 %. Uuraan kirjastossa lainaajia oli 172, jotka lainasivat 853 kirjaa.

Kaupungin hoitokunta lähetti 19.5.1944 opetusministeriölle ehdotuksen maakuntakirjaston perustamisesta Viipuriin, jossa uusi kirjastotalo oli mitä sopivin paikka sellaiselle, mutta kaupungin menetys esti asian toteutumisen. 3.2.1944 nimitettiin kirjastotoimikunta (maakunta-arkiston hoitaja Berndt Federley, lehtori Siiri Fredriksson, Vilho Laavola, putkityömies Gabriel Lindman, rehtori Aarne Vartiainen ja kaupungin edustajana Hannes Koivu). Koivu oli myös palautetun alueen kirja-asiain selvitytoimikunnan puheenjohtaja ja selosteessaan 16.8.1943 hän selosti työtä kaupungin hoitokunnalle. Omistajilleen oli palautettu 1590 nidettä, eri laitoksille lähetetty 4947 nidettä ja loput oli pantu myyntiin (opettaja Koivun allekir-

joittama 5.1.1944 ”kertomus palautetun alueen kirja-asiain selvittelytoiminnasta 15.9.–31.12.1943”. Mikkelin Maakunta-arkisto). Vuoden 1943 loppuun mennessä oli omistajilleen palautettu ne kirjat, joissa oli omistajan nimi (yht. 11 106 nidettä). Vuoden 1944 alusta kirjain selvittelyä hoiti kaupunginkirjasto. Suurehkoja tieteellisiä kirjastoja, kuten tämän kirjoittajan, ei löydetty. Kertoman mukaan ne oli lähetetty Leningradiin.

2. Kaupunginmuseo

Viimeisen museonhoitajan Rurik Lindqvistin selosteen 4.11.1940 mukaan oli Talvisodan loppuvaiheessa osunut pommi museorakennukseen, jolloin tulipalossa olivat tuhoutuneet kivikauden kokoelmat, kansatieteellisen osaston kolmen salin esineistöt, suuri ja pieni kirkkosali esineineen, historiallisen osaston viiden salin esineistöt, Grommén ja Sellgrenin kokoelmat, kanslia kirjastoineen sekä hallin ja ullakon varastot.

Museosta samoin kuin taidemuseosta evakuoitua taideteokset lähetettiin osaksi (50–60) laatikkoa ns. Peuran museoon Rautalammelle, osaksi (7 laatikkoa) Hämeenlinnan kirjasto- ja arkistorakennukseen. Niiden joukossa olivat Helsingistä ja Porista syksyllä 1942 löytyneet 41 öljyvärimaalausta. Pelastettujen taideteosten hoidosta ja valvonnasta huolehti museonhoitaja Lindqvist.

Kokouksessaan 12.7.1943 kaupungin hoitokunta (valtuusto) päätti kamreeri K. Ojasen aloitteesta antaa arvioida kokoelmat uudelleen vakuuttamista varten ja pyytää arvioinnin suorittajaksi museonhoitajaa. 22.11.1943 hänet valtuutettiin ottamaan haltuunsa myös pelastettu kokoelma vanhoja aseita yksityiskodista Helsingissä ja toimittamaan ne Hämeenlinnaan, suorittamaan kokoelmien vuositarkastus ja laatimaan lausunto niiden hoidosta. Kokouksessa 22.5.1944 päätettiin Lindqvistin esityksestä vakuuttaa historiallisen museon kokoelmat 1 451 000 markasta ja taidemuseon kokoelmat 2 746 350 markasta. Samalla todettiin, että osa historiallisen museon kokoelmista oli Lindqvistin harkinnan mukaan siirretty oikeuskansleri Charpentierin omistamaan Hahkialan kartanoon Hauholle (Lindqvistin kirje 12.7.1943 kaupungin hoitokunnalle. Mikkelin Maakunta-arkisto). Myöhemmin historiallisen museon esineistö siirrettiin Lahden museoon.

Kaupungin museosta ”evakuoitiin” esineitä muutakin tietä. Viipurista lähteneet sotilasyksiköt veivät mukanaan avoimista ovista esineitä ”omaan laskuun”. Näin esim. komppanian päällikkö Pauli Sariola (k. 1976) kuljetti autossaan eräitä museon tavaroita koti-Suomen puolelle. Ne ovat nyt Wiipurin museon Säätiön hallussa.

Sotasyksynä 1939 oli kaupungin muinaismuistojenvalvojana maakunta-arkiston hoitaja Ragnar Rosén, jonka onnistui siirtää vähäinen osa arkiston

aineistosta muuhun Suomeen. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen suoritettiin Muinaistieteellinen toimikunta prof. Meurmanin ja Viipuriin lähettämänsä arkkitehti K. Kartanon johdolla tarkastuksen Viipurin linnassa, jotta sen pahimmat vauriot saataisiin korjatuiksi sotilashallinnon toimesta. Oli valokuvattava myös kaupungin vanhimpien osien, erittäinkin Linnoituksen I. Vanhankaupungin muistoja. Kun maaseurakunnan, ent. mustainveljesten, kirkon tontilla piti avattaman sankarihaudat, laati prof. Meurman suunnitelman ja taiteilija O. Nurmi valvoi kaivauksissa mahdollisesti esiintulevia rakennusjätteitä ja esineitä (ks. prof. Meurmanin artikkelia).

Kaupungin hoitokunta myönsi varat v. 1942 muinaismuistojenvalvojan palkkaamiseen ja valitsi toimeen 1.3.1942 lähtien taiteilija Lauri Väkkeen. Kaupungin vanhimmat osat, linnoitus, Linnansaari ja Pyhän Annan Kruunu (Siikaniemi), julistettiin ns. vanhoiksi kaupunginosiksi, joiden asemakaavoittaminen annettiin erityisen asiantuntijalautakunnan tehtäväksi. Valtion varoilla otettiin 400 valokuvaa kyseisistä kohteista. Palaneen museon tontilla suoritettiin kaivauksia kahden kuukauden ajan museoesineiden löytämiseksi. Välke laatikin 15.6.1942 hoitokunnalle luettelon museon rauniosta löydettyistä kivi- ja metalliesineistä. Suunniteltiin maaseurakunnan kirkon uudelleenrakentamista, tehtiin päätös vanhan keskiaikaisen tuomiokirkon jälleenrakentamisesta. Vieläpä hoitokunta ehdotti (vanhan 8.6.1938 tehdyn ehdotuksen mukaisesti) maakunta-ärkeologin viran perustamista eräin edellytyksin, mutta sitä ei saatu tälläkään kertaa.

3. Taidemuseo

Taidemuseosta olivat Talvisodan jälkeen hävinneet arkisto ja kirjasto. Maalaukset oli suurelta osalta evakuoitu ja ovat säilytteillä Hämeenlinnan taidemuseossa. Piirustuskoulun puoli oli ehyt, mutta kaikki välineistö oli hävinnyt.

4. Näyttämötaide

Sotasyksynä 1939 Viipurin kaupunginteatteri antoi kymmenkunta ilmaisnäytäntöä aseveliperheiden avustamiseksi, viimeisenä oli Sam Sihvon Jääkäriin morsian 26.11.1939. Torstai-illaksi 30.11. ilmoitettu esitys oli peruutettava kaupungin pommituksen takia. Viipurin takaisinvaltauksessa 29.–30.8.1941 vanha teatteritalo oli vielä liekeissä ja tuhoutui käyttökelvottomaksi.

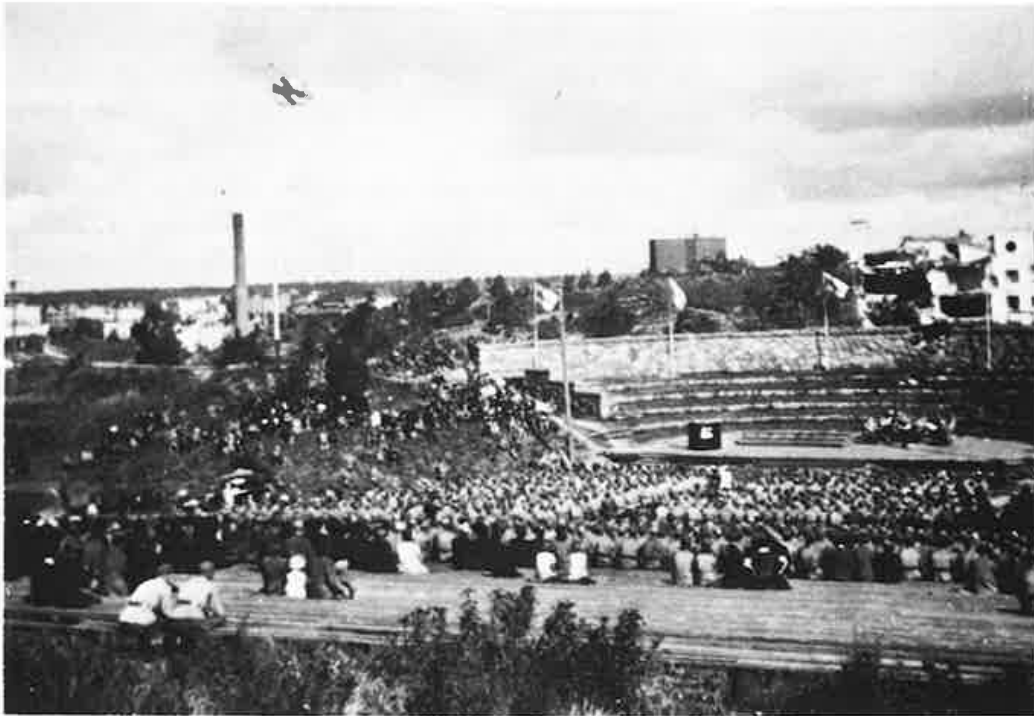
Vuoden 1942 alussa esittivät ins.-kapt. Olavi Ääri, sot.-virk. Antero Suonio ja kamreeri Emil Koponen anomuksen sotilashallintopiirille sota-teatterin perustamisesta kuukauden parin koeajaksi taiteilija- ja amatööri-

voimin. Teatteriksi anottiin Työväenopiston (vanhan kirjastotalon) huoneistoa, joka oli rakennuspiirin työläisten ruokalana ja kanttiinina. Rakennuspiirin toimesta suoritettaisiin välttämättömät korjaukset, taiteellisesta puolesta vastaisi Antero Suonio ja taloudenhoidosta kamreeri Koponen. Anomukseen suostuttiin ja helmikuun alkuun mennessä rakennukseen Punaisenlähteentorin varressa oli kunnostettu 350 paikkaa ja pienen näyttämön sisältävä huoneisto. Sotateatterin avajaisissa 7.2.1942 oli mm. Is.-alueen orkesterin soittoa pianisti, kersantti Leo Leivon johdolla ja esitettiin Jääkärien morsian. Kesän 1942 kynnyksellä Sotateatteri muuttui virallisesti Viipurin kaupunginteatteriksi, joka esitti 6.6.1942 Havin kesäteatterissa Kersti Bergrothin kansannäytelmän Anu ja Mikko. Teatteri antoi näytäntöjä tavallisesti sunnuntai-iltaisina ja se vieraili lähipitäjissä (mm. Koivis-tolla). Teatterissa oli myös vierailunäytäntöjä, esim. Elli Tompurin syksyl- lä 1942. Syystalvella 1942 teatteri teki kuuden viikon kiertuematkan koti- Suomeen ja Itä-Karjalaan teatteritalon korjauksen ajaksi.

Oman talon vihkiäiset ja samalla kaupunginteatterin 10-vuotisjuhla pi- dettiin 22.1.1943. Avajaispuheen piti prof. Laurila ja avajaisjuhlaan suo- malais-syntyinen teatterikustantaja Arvid Englind toi mukanaan Tukhol- masta lahjaksi kahden esityksen tyyliupuvustot, joista toinen käytettiin ava- jaisjuhlan näytelmässä Jokamies, pääosassa lausuja Eino Hyyrynen, toinen myöhemmin keväällä Shakespearen komediassa Paljon melua tyhjistä,



Viipuri Sotateatterin esittämä Sam Sihvon "Jääkärien morsian" 1942. Kuvalaina Tuulikki Ruohelalta.



Viipurin Kesäteatterissa esitys Jääkärin morsian kesällä 1943 Havin valleilla. Karjalan Kaartin soittokunta aloittamassa tilaisuutta. Yleisön enemmistö oli puolustusvoimien väkeä. Taustalla näkyy mm. vesitorni. Kuvailaina Aarne Koppiselta.

siinäkin pääosassa Eino Hyyrynen. 26.3.1943 oli teatterin johtajan Antero Suonion 25-vuotisnäyttelijäjuhla, jonka jälkeen hänen erottuaan teatteria johti Uno Wikström. Vuosina 1942-45 (viimeinen vuosi 1944-45 kiertue-teatterina Helge Raninin johdolla eri puolilla Suomea) Viipurin kaupungin-teatteri ehti antaa 265 näytäntöä (Sotateatterin esitykset mukaanluettuina). Ohjelmistossa olivat edellisten lisäksi Lauri Haarlan Keinumorsian, Minna Canthin Anna-Liisa, Rislakin Syntynyt terve tyttö, ym.

Havin kesäteatteri ehti toimia vain kahtena kesänä, jolloin vierailijoina olivat viipurilaisille tutut Henny Valjus, Uuno Laakso, Vilho Siivola, Simo Osa, ym. Viipurilaisen teatterielämän sotavuosien vaiheissa olivat mukana mm. Tyyni Ahonen, Vappu Alanen, Toini Anttila, Hellin Auvinen, Tuulikki Depner, Kyllikki Haka, Helvi Järveläinen, Inga Laure, Sirkka-Liisa Lautala, Toini Pipinen, Hertta Porkka, Elli Poutiainen, Saara Ranin, Marja Rankkala, Kerttu Salmi, Anni Servola, Hilikka Silanen, Greta Strindberg, Irma Wikström, Vilho Aalto, Kaarlo Alanen, Väinö Anttila, Vilho Auvinen, Toivo Huovilainen, Untamo Jalonen, Mikko Kallakari, Hannes Kal-

lio, Yrjö Kostermä, Vilho Lindell, Eino Noponen, Martti Nykänen, Heikki Savolainen, Keijo Seppänen, Aarne Someroja, Paavo Takala, Heikki Tuominen ja Tauno Vallinkoski (ks. Heikki Eteläpää, Aseiden puhussa eivät muusatkään vaienneet. Uusi Suomi 24.12.1981/n:o 346 ja Uusi Suomi 17.1.1943).

Myös lausuntailtoja oli raunio-Viipurissa. Syksyllä 1942 oli Suomen Lausuntaliiton Uuno Kailas-ilta (vierailijoina mm. Elli Tompuri, Iikka Kaakinen) ja kevättalvella 1943 oli viipurilaisten lausujain Eino Hyyrysen ja Kaarina Björkrothin illat.

5. Arkistot

Kaupungin omat arkistot olivat suurimmaksi osaksi evakuoitujen jo Talvisodan alussa. Raastuvanoikeuden, hovioikeuden, maanmittauskonttorin ym. arkistoista pelastettiin vain murto-osa. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen todettiin, että Maakunta-arkistossa asiakirjat olivat osaksi säilyneet, osaksi niitä löydettiin mitä ihmeellisimmistä paikoista. Arkistonhoitajana toimi Berndt Federley.

Koulujen arkistot olivat suurelta osalta tuhoutuneet.

IV. Musiikki, kuorot, kuvataiteet, julkaisutoiminta

1. Musiikki

Viipurin Musiikkiopisto (per. 1918) toimi vuodesta 1924 lähtien huoneistossaan Kannaksenkatu 1:ssä sodan puhkeamiseen asti 30.11.1939. Sen johtajana oli opiston perustaja Boris Sirpo (ent. Sirob, Wolfson). Talvisodan puhjettua opettajat ja oppilaat hajaantuivat eri tahoille, mm. Sirpo lahjakkaan oppilaansa, viulutaituri Heimo Haiton kanssa konserttikiertueelle Ruotsiin ja Norjaan. Vahtimestarin toimesta opiston arvokas nuotisto oli lähetetty Ruotsiin Haaparantaan, josta se palautettiin aikanaan Lahteen. Soittimet jäivät Viipuriin.

Osa opettajista ja oppilaista siirtyi Lahteen, jossa musiikkiopiston avajaiset pidettiin 19.10.1940. Oppilaita opistoon oli ilmoittautunut yli 200. Kun Sirpo oppilaansa Haiton kanssa oli siirtynyt Yhdysvaltoihin, nimettiin Lahden musiikkiopiston va. johtajaksi maisteri Felix Krohn, Viipurin aikainen opiston opettaja, joka myöhemmin nimitettiin Lahden opiston

vakinaiseksi johtajaksi. Muita Viipurin ajan opettajia olivat mm. pianonsoitonopettaja Sally Westerdahl, joka valittiin Lahden opiston varajohtajaksi, pianonsoitonopettaja Sergei Kulanko, viulunsoitonopettaja Tatjana von Rippas, laulunopettaja Olavi Nyberg.

Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen Felix Krohn kävi syksyllä 1941 tarkastamassa opiston entisen huoneiston, joka oli niin tarveltynyt, että oli esitettävä uusi. Ostettiin Hackmanin omistama rakennus Piispankatu 9:stä, entinen Piispantalo, joka tuolloin oli Viipurin sotilashallintopiirin käytössä. Opiston työ pääsi alkamaan vasta lokakuun puolivälissä 1942, jolloin vararehtoriksi valittiin Kaija Salonen-Kakkuri, joka oli opiston pianonsoitonopettaja 1939, 1942–45. Lisäksi opettajina olivat mm. Kaisa Vornanen, Anita Träger ja Annie Fagerholm-Virkkunen (piano), Irma Salmela-Suurpää 1939, 1942–44 (viulu), Martti Lohikoski 1942–55, Antero Suonio 1942–43, Anni Servola 1942–44, Siiri Franssila-Tiainen 1943–44 ja Olavi Nyberg (laulu), Georg Harpf 1935–41 (sello), Antero Suonio 1940–41, Eino Hyyrynen 1942–45 (lausunta), ym. Opistoon ilmoittautui n. 80 oppilasta, joka määrä kaksinkertaistui lukukauden aikana. Kevätlukukaudella 1944 opistossa – sen viettäessä 25-vuotisjuhlaansa – oli oppilaita 363 (nuorin 4-vuotias, vanhin 57-vuotias) ja opettajia 16. Ensimmäisen lukuvuoden oppilasnäytteissä oli mukana 40 oppilasta, mm. Anita Träger ja Leena Kareoja (piano), Veikko Tyrväinen ja Hannes Kallio (laulu), Eila Patomaa (viulu), joista tuli esittäviä taiteilijoita. – Keväällä 1944 toiminta laimeni, kun osa opiston tiloista joutui sotilasmajoitukseen. Viipurin toisen menetyksen jälkeen opisto siirtyi jälleen syksyllä 1944 Lahteen, johon osa viipurilaisia opettajia oli jäänyt, kuten sanottu jo kaupunkinsa menetyksen jälkeen.

Viipurin Musiikin Ystävien sinfoniaorkesteri järjesti sotasyksynä 1939 konsertteja, mm. kansankonsertteja ja yhteislaulutilaisuuksia, reserviläisten perheiden auttamiseksi ja kaupunkilaisten mielialan kohentamiseksi. Näissä esiintyi myös Musiikkiopiston opettajia ja oppilaita, esim. pianisti Irma Ruuskanen, viulutaiteilijat Onni Suhonen ja Kaarlo Kajanmaa, sellotaitelijat Vilho Koponen ja Uljas Viitasalo sekä jousikvartetti Onni Suhonen, Ilse Heiseler-Harpf, Mikko Soilas ja Georg Harpf. Esimerkiksi 5. 11. oli Viipurin Musiikin Ystävien orkesterin konsertti johtajana Boris Sirpo ja solisteina laulajatar Karin Englund ja pianisti Irma Ruuskanen, 11. 11. konsertti Tuomiokirkossa urkurina Venni Kuosma, sellistinä Uljas Viitasalo, joiden lisäksi esiintyivät laulajattaret Elin Soilas ja Frida Sergejeff, viulisti Onni Suhonen sekä Viipurin Teatteriorkesteri Mikko von Deringerin johdolla. 16. 11. konserttia johti Boris Sirpo ja solistina oli nuori viulutaituri Heimo Haitto. Marraskuun lopulla (19. 11.) konsertissa oli johtajana sellisti Eero Selin ja solistina Ilse Heiseler-Harpf ja 26. 11. kapellimestarina Toivo

Malimaa, solistina viulisti Irma Nissinen-Kaasalainen. Sunnuntaina 3.12. oli Tuomiokirkossa adventtikonsertti, jossa lauloivat Anna Mutanen ja Olavi Rahkonen ja jonka kohokohtana oli suuren sekakuoron Hoosiannahymni Hellin Sivorin johtamana.

Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen suojeluskunnan torvisoittokunnan kapellimestari Vilho Aalto perusti Ilmasuojelukeskukseen (Is.) yhtyeen, josta kehittyi varuskunnan puhallinyhtye. Is.-alueen orkesterista muodostui Sotaorkesteri (johtajana sot.virk. Antero Suonio), joka antoi mm. kansankonsertteja Pyöreässäatornissa, jopa sinfoniakonsertteja (solisteina mm. Anna Mutanen, Jorma Huttunen, Maria Eira). Ensimmäinen sinfoniakonsertti oli 1.3.1943 (orkesterissa 29 jäsentä, solistina oopperalaulaja Jorma Huttunen). Eri tilaisuuksissa esiintyi viipurilaisia muusikoita: viulisti Jouko Ilvonen, pianistit Mikko von Deringer, Cyril Schalkiewicz, Kaija Salonen, sellisti Yrjö Selin, ym. 15.12.1942 vieraili Viipurissa Kielin laivasto-
soittokunta.

2. Kuorot

Sotasyksynä 1939 Viipurissa toimi toistakymmentä kuoroa, joiden jäsenet sodan puhjettua hajaantuivat eri tahoille. Kaupungin takaisinvaltauksen jälkeen sot.virk. Eero Viitasen aloitteesta pidettiin Pyöreässäatornissa 15.1.1942 sotakuoro Pamauksen perustava kokous. Kuoro esiintyi mm. kirje-laatikkoilloissa (ks. seur.) johtajana vänrikki Kalevi Niemi, myöhemmin Antero Suonio.

Viipurilaisten suosikkikuoron Viipurin Lauluveikkojen (per. 1897) monet jäsenistä, jotka olivat menettäneet Talvisodassa harjoituskotinsa konsuli Wolffin talossa (Linnankatu 1), siirtyivät Helsinkiin. Siellä pidettiin syksyllä 1940 kuoron vuosikokous puheenjohtajana varatuomari Väinö Voipio. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen kuorolaisia palasi rauniokaupunkiin, jossa heitä liittyi edellä mainittuun Pamaus-kuoroon. 13.4.1942 oli kuoron 45-vuotisjuhla ja kokouksessa samana päivänä aloitettiin kuoron toiminta johtajana pankinjohtaja A.A.Lintulahti. Laulunjohtajaksi valittiin Felix Krohn Lahdesta ja harjoitusmestareiksi kanttori Kalevi Niemi ja pankinjohtaja Rainer Veisterä. Kuoron harjoituspaikkoja olivat Pamausseuran huoneisto, Pyöreäatorni ja ravintola Palatsi. Konsertteja annettiin kotikaupungissa, mm. kevätkonsertti 19.4.1943 ja 14.4.1944 sekä sen uusinta 5.5.1944 teatteritalossa, vappuna 1944 Espilän musiikkilavalla, jolloin kuulijat seisoivat ravintolan raunioilla, Floran päivänä 1944 yhteisesiintyminen muiden kuorojen kanssa, laulettiin radiossa, eri tilaisuuksissa, ym. Konserttimatkoja tehtiin Kannaksen rintamalle kesä- ja elokuussa 1943, Lappeenrantaan 15.5.1943, Tampereelle 27.11.1943, Imatralle 4.6.1944,

mutta Havin kesäteatteriin suunniteltu yhteinen laulu- ja soittojuhla 11.6. 1944 oli peruutettava. Kuoron johtajina olivat Väinö Voipio 1939–41, A. A. Lintulahti 1941–44, Rainer Veisterä 1944–45 ja laulunjohtajina Theodor Björklund 1937–41 (k. 25.11.1942), Felix Krohn 1941–42, Rainer Veisterä 1942–45, solisteja Jorma Huttunen, Erkki Tarvonen, Harri Rautavaara ym. (ks. Viipurin Lauluveikot 1897–1947. Helsinki 1947).

Samoihin aikoihin toimivat Viipurissa Agricolan kirkkokuoro (joht. O. Tilli), Lottakuoro (joht. Elli Tilli), Poliisien kuoro, joka vieraili mm. Tienhaarassa ja Uuraassa huhtikuussa 1944. Ensimmäiset laulujuhlat ja laulukauden lopettajaiset pidettiin Havin kesäteatterissa 23.5.1943 (mukana mm. Karjalan laulu, Viipurin Lauluveikot, Pamaus-kuoro). Yksinlaulua esittivät eri tilaisuuksissa Anni Servola, Jorma Huttunen, Antero Suonio, ym. 14.2.1942 oli kaupungissa Lahden mieskuoron vierailukonsertti.

3. Kuvataiteet

Sotasyksynä 1939 vetosi 17 suomalaista taiteilijaa maamme kaikkiin kuvataiteilijoihin Rajan-Turva näyttelyn järjestämiseksi. Suurnäyttely pidettiin kuitenkin Helsingissä, mutta viipurilaiset järjestivät oman näyttelynsä kellarihuoneistossaan Panssarlahden bastionilla puolustustyön hyväksi. Talvisodan jälkeen Viipurin Taiteilijaseuran kotipaikkana oli Helsinki, jossa v. 1940 järjestettiin yhteisnäyttely Kumlinin taidesalongissa. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen seura palasi kotikaupunkiinsa, jossa ensimmäinen kokous pidettiin 8.5.1943 Pyöreässä tornissa ja ryhdyttiin suunnittelemaan näyttelyä yhdessä Aseveljet r.y.:n kanssa. Se pidettiin joulukuussa 1943 ravintola Ritarissa. Sen keskeinen sanoma oli ”raunioiden historia- ja muistoarvo” ja tuotosta varattiin 25 % aseveliperheiden auttamiseksi. Jatkosodan jälkeen seuran jäsenet hajaantuivat ympäri maata (Mauno Aalto, Viipurin Taiteilijaseura v. 1930–39 Viipurissa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3, 1978, s. 205–210).

Jatkosodan aikana oli Viipurissa useita yksityisiä taidenäyttelyitä: Väinö Raution kotinäyttely lokakuussa 1942, Viipurilaisten taiteilijain (mm. Hirvikallion, Raaskan, Rajaman, Raution, Teräksen) joulumyyntinäyttely 1942, Suomen Taiteilijaseuran (Viipurista Lehikoinen, Lindqvist, Ruskeapää, Saukko) näyttely toukokuussa 1943 Kaksoislyseon juhlasalissa, Viljo Kojon näyttely toukokuussa 1944.

Kaupungin takaisinvaltauksen jälkeen todettiin, että itsenäisyyden Leijona-patsas oli suistettu alas Tervaniemen kallioilta ja se oli saanut seuraajakseen tsaari Pietari Suuren patsaan taidemuseon eteisestä. Sankarihautojen nuorukaishahmo Tuomiokirkon viereltä oli poissa samoin kuin kirkon edustalta Mikael Agricolan patsas, muut olivat paikoillaan.

4. Julkaisutoiminta

On mainittava pari julkaisualoitetta. Kaupungin hoitokunta päätti kirjoittaa Viipurin kiinteistöjen historian 1939–42 ja työ pantiin alulle. Keväällä 1944 alettiin koota aineistoa teosta "Viipurin sankarivainajat" varten ja se ilmestyikin painosta sodan jälkeen.

V. Järjestöt, yhdistykset, seurat

Viipurilaisten nuorisoseurojen työ kuten muukin työ lamautui sotasyksynä 1939. Etelä-Karjalan Nuorisoliiton huoneisto Rautatienkatu 3:ssa paloi rakennuksen mukana pommituksessa 1.12.1939. EKNS:n (puheenjohtajana Erkki Paavolainen ja sihteerinä Paavo Montonen) 50-vuotisjuhla vietettiin evakkoina Helsingissä Kansallisteatterissa ja juhlakokous pidettiin seuraavana päivänä Ostrobotnialla. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen liitto osti oman huoneiston Viljelyksen talosta Punaisenlähteentorin laidassa. Toimistoa hoitivat Kaisu ja Paavo Montonen, jotka apulaisineen suunnittelivat mm. maakuntajuhlia 1.–2.7.1944, mutta toisin kävi, oli siirryttävä Helsinkiin, jossa toimintaa jatkettiin ja jossa mm. nuorisoseura-lehti Karjalan Aamu ilmestyi jo seuraavana syksynä.

Karjalan Nuoret (per. 1919), jolla oli kerhohuone vuodesta 1938 tukku-kauppias Karjalaisen talon kellarissa (monttu) Papulankatu 6:ssa, piti siellä kokouksiaan ja kerhoiltojaan, jopa syksyllä 1939 EKNS:n iltakurssit. Näytelmät esitettiin ja juhlat pidettiin muualla. Rakennus paloi Talvisodassa ja sen mukana mm. käsinkirjoitetun seuralehden (Kaiku) sidotut vuosikerrat. Väli rauhan aikana jatkui toiminta Helsingissä Viipurilaisen Osakunnan huoneistossa, mutta Viipurin takaisinvalloituksen jälkeen siirryttiin kotikaupunkiin, jossa ensimmäinen kokous oli jo marraskuussa 1941 (Karjalankatu 17:ssä). Myöhemmin toimintapaikkoina olivat ns. Weckroothin talo Linnankatu 3:ssa, rikospoliisin huoneisto Juusteninkatu 3:ssa, Marttojen matkailumaja ja Arbetetsvännerin huoneisto Mustainveljesten kadulla, lottien kahvila Pyöreässä tornissa ja leipuri Alfred Pursiaisen korjattu talo Torkkelinkadulla, josta saatiin vuokratuksi kolme huonetta Torkkelin kerholtalta. Ohjelmassa oli retkiä Kannakselle, opintokerhoja, näytelmäkilpailuja vanhassa kirjastotalossa, mm. Väinö Anttilan ohjaama "Roinilan talossa" 1943, sekakuoron ja naiskuoron laulua. Kevättalvella 1944 aloitti toimintansa Elina Välkkeen ohjaama piirustus- ja maalauskerho, joka ennätti



Karjalan Nuorten tanhuryhmä lähdössä hevoskyydillä viihdytyskiertueelle kesällä 1943 Viipurista. Taustalla Karjalan Kirjapainon talo. Kuvailaina Kyllikki Wikströmiltä.

pitää näyttelyn Torkkelin kerhossa. Seuran esimiehinä toimivat sotavuosi-
na Väinö Saares 1939–41, Allan Tolvanen 1941–43 ja Reino Jyrkämä
1943–44. Syksystä 1944 Karjalan Nuoret on jatkanut toimintaansa Helsin-
gissä (Kyllikki Wikströmin selostus 3.12.1981 artikkelin kirjoittajalle).

Kelkkalan nuorisoseura, puheenjohtajana 1939–42 August Leppänen,
ehdi pitää vuosikokouksensa syksyllä 1939 ennen Talvisodan puhkeamista
omassa talossaan Nurmikatu 5:ssä, mutta seuraava kokous 15.9.1941 oli
pidettävä evakossa Tampereella. Kaupungin takaisinvaltauksen jälkeen
vuosikokous pidettiin syksyllä 1942 Viipurin Kotiruoka Oy:n huoneistossa,
sillä oma talo oli palanut. Joulujuhla vietettiin 1942 ja 1943 Myllymäen
kansakoulussa, jossa oli myös pari toveri-iltaa, keskustelukokoukset pidet-
tiin Kotiruokalassa. Seuran kuulu sekakuoro aloitti toimintansa syksyllä
1943 alkajaisillanviettoineen, vuosi- ja pikkujoulujuhlineen (johtajana
Olga Ekman-Kilpiä) aluksi Moisanderin kodissa, jonne hankittiin vuokra-
piano. Kuoron viimeinen konsertti oli 21.5.1944 sotaorpojen hyväksi Kau-
punginteatterissa, jossa puhui ministeri Kaasalainen, ja viimeinen vierailu-
iltama 29.5.1944 Johanneksen Vahtolassa. Tulevaisuudenuskoa osoitti,
että seuran jäsen, seppä Janne Savolainen alkoi suunnitella oman talon ra-



Karjalan Nuorten tanhuryhmä Radiosähköttäjäkurssin päättäjäisissä 26.2.1943 Viipurissa. Kuvailain Erik Gustafssonilta.

kentamista, tontti ja piirustukset olivat valmiina. – Seuran puheenjohtaja oli opettaja Juhana Jahnukainen vuodesta 1943 ja toisen evakkomatkan aikana Helsinkiin.

Jatkosodan aikana toimivat Viipurissa myös Hiekan, Tammisuon ja Tienhaaran nuorisoseurat, joiden yhteiskokous Karjalan Nuorten ja Kelkkalan nuorisoseuran kanssa pidettiin 25.3.1944. Karjalan kaupunginosan (Loikkasen) nuorisoseura ei ehtinyt pitää edes kokousta syksyllä 1939 ja se lakkasi toimimasta lopullisesti.

Viipurilaiset raittiusseurat lopettivat suurin piirtein toimintansa sotasyksynä 1939. Viipurin Raittiusseura, puheenjohtajana puutarhuri Konsta Ein, jatkoi toimintaansa vuodesta 1940 Helsingissä.

Viipurilaiset partioyhdistykset lopettivat myös useimmat toimintansa. V. 1943-44 Toimenpoikien kolme vartiota jatkoi Viipurissa, samoin Metsänkävijät, johtajana Erkki Karvinen, toimi osaksi Viipurissa, osaksi Helsingissä sotavuosina, Viipurin Tyttöpartioista n. 70 jäsentä ja Veriliiton Viipurin osasto olivat v. 1942-44 mukana keräys- ja talkootyössä. Yhteinen itsenäisyysjuhla 1942 oli Karjalan yhteiskoulun salissa.

Monet muut yhdistykset, esim. Kalevalaisten Naisten Viipurin osasto, Pikakirjoittajien kerho, aloittivat toimintansa keväällä 1943.

VI. Urheilu ja voimistelu

Sotasyksynä 1939 viipurilaiset urheilu- ja voimisteluseurat keskeyttivät työnsä. Kaupungin takaisinvaltauksen jälkeen Rettigin ja Strengbergin tupakkitehtaat lahjoittivat kaupungille miljoona markkaa ”terveen pohjan luomiseksi jälleenrakentavien viipurilaisten nousevalle elämälle”. Lahjoitus käytettiin urheilupaikkojen ja -laitosten kunnostamiseen: uimarannat siistittiin, lasten leikkikenttiä perustettiin ja Keskuskentän lisäksi kunnostettiin Papulan, Saunalahden ja Sorvalin urheilukentät sekä kesäksi 1942 Huusniemen tenniskentät, jotka kaupungin hoitokunta vuokrasi Viipurin Tennisseuralle tennis- ja golf-radoiksi. Viipurin läänin purjehdusseuran paviljonki Tervaniemellä samoin kuin osa purje- ja moottoriveneitä oli säilynyt sodan tuholta, ja seuran anomuksesta hoitokunta myönsi 30.7. 1942 kyseisen maa- ja vesialueen sille vuokralle. Toukokuussa 1943 hoitokunta vuokrasi Tervaniemen ja Käremäen uimalaitokset Viipurin uima-seuralle ja Työväen uimareille sekä myönsi avustusta uintiopetuksen järjestämiseksi Uuraan Yhtyeille urheilijoille.

Oikeusneuvosmies Ali Rautakorven, kansliapäällikkö Lauri Mäkisen ym. anomuksesta kaupungin hoitokunta perusti 15.11.1943 urheilutoimikunnan huolehtimaan kaupungin osuudesta harjoittelu- ja kilpailupaikkojen kunnostamisesta ym. Toimikunnan puheenjohtajaksi valittiin Ali Rautakorpi, sihteeriksi kapt. A.Laine (myöh. komisario Eero Kettunen) ja jäseniksi matkatarkastaja Vilho Palonen, valaja Erkki Pastinen, konttoripäällikkö Toivo Pirhonen, kirjaltaja Arvo Ylirakkola ja kaupungin edustajana Arno Tuurna.

Ensimmäisenä urheiluseurana Viipurin Moottorikerho piti vuosikokouksensa helmikuussa 1942 Viipurissa. SVUL:n piirin kokous oli Viipurissa talvella 1943 ja oli mukana 15 seuraa, joista kahdeksan oli viipurilaista: Viipurin Reipas, Viipurin Urheilijat, Viipurin Sudet, Viipurin Ilves, Viipurin Tennisseura, Viipurin Toverit (ent. Talikkalan Toverit), Kelkkalan Kisailijat. Viipurissa toimi myös naisvoimisteluseuroja: Viipurin Naisvoimistelijat, Karjalaiset, Reippaan naisosasto, Kelkkalan Kisailijoiden naisosasto (johtajana Lea Pakarinen), ym.

Huomattavia urheilutapahtumia sotien Viipurissa olivat Viipurin Urheilijain ja TUL:n järjestämät ”Nousevan Viipurin kisat” v. 1942, kesällä 1943 jalkapallo-ottelu Viipurin Sudet ja HIFK Helsingistä, automiesten maastokilpailu, Kelkkalan Kisailijain voimistelunäytös Kesäteatterissa, Reippaan naisosaston kilpailut Kaupunginteatterissa, sotamestaruuskilpailut Papulan maastossa (mukana Ukko-Pekka Svinhufvud), oli uintikilpai-

luja, koiranäyttely, ym. sekä talvella 1944 Karjalan Urheilijain hiihtokilpailut (275 osanottajaa), varuskunnan hiihtomestaruuskilpailut 16.3.1944, Viipurin Susien ja Ilveksen välinen jääpallo-ottelu, ym. Huhtikuussa 1943 oli Viipurin Toverien 40-vuotisjuhla, jossa puhuivat Penna Tervo ja Väinö Lahtinen, kesällä 1943 oli VU:n 25-vuotisjuhla, Kelkkalan Kisailijain naisvoimistelijain juhla 1.8.1943 oli Havin kesäteatterissa. Viipurilaisten puulaakiottelujen perinnettä jatkettiin: juhannuksena 1943 oli Koulukentällä potkupallo-ottelu Viipurin Aseveljet – Kaupunginteatterin näyttelijät.

Talvisodan pakkorauhan aikaan Talikkalan Toverit olivat haudanneet piiloon rikkaan palkintokokoelmansa, joka löytyi Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen. Se on säilytteillä Helsingissä Karjala-talon Viipuri-huoneessa.

VII. Juhlia, viihdettä

Ankean arjen lomassa tarjottiin raunio-Viipurin asukkaille juhlia ja viihdettä. Niiden järjestäjä oli etupäässä sotilashallintopiirin valistusosasto, joka lakkautettiin vuoden 1943 puolivälissä, jolloin elämä kaupungissa alkoi normaalistua, sekä Aseveliyhdistys, joka piti erityisen aseveliviikon 30.11.–6.12. vuosina 1941–1943 ja joka oli yleensäkin ajalle ominainen sosiaalinen ja aatteellinen työmuoto. Eritoten se oli mukana järjestämässä isänmaallisia juhlia: itsenäisyysjuhlia, sankarivainajien muistojuhlia, Talvisodan alkamis- ja loppumispäivän ja Vapaussodan 1918 muistojuhlia, ym.

Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen ensimmäinen suuri juhla oli 30.11.1941, jolloin vietettiin Viipurin pamauksen päivää ja Talvisodan alkamispäivää Pietari-Paavalin kirkossa, jonka hävitetyn alttarin tilalle oli rakennettu vaatimaton lava ja alttaritaulun paikalle asetettu kuusiköynnöksiä ja Suomen siniristilippuja. Juhlissa oli maaherra Arvo Mannerin puhe, varuskunnan pastorin A.Nokkalan hengellinen puhe, Tuure Aran laulua, Toivo Salovuoren viulusooloja, Eero Viitasen lausuntaa ja sotapoliisikuoron esityksiä. Kirkko oli ääriään myöten täynnä kuulijoita ja suuri yleisöjoukko seurasi kirkon ulkopuolella Paraatikentällä kaiuttimien avulla ohjelmaa. Kun väki juhlan päätyttyä poistui hiljalleen, alkoivat raunioituneen Tuomiokirkon kellot soida levyiltä. Tunnelma oli tiivis.

Seuraavana päivänä avasi Arno Tuurna ensimmäisen aseveliviikon, jossa hänen radioidun puheensa lisäksi olivat SAK:n pääsihteerin Eero Vuoren ja aseveliliiton pääsihteerin Veikko Lopen puheet. Viikko päättyi itsenäisyyspäivään 6.12., jolloin oli seppelten lasku sankarihaudoille, juhla-

lanpalvelus ja iltajuhla Pietari-Paavalin kirkossa. Samana vuonna olivat vielä 12.12. lottakuoron kahvikonsertti Pyöreässä tornissa ja 21.12. varuskunnan kuoron (johtajana vänrikki Kalevi Niemi) kahvikonsertti samassa lottakahvilassa. Seuraavan vuoden 1942 alusta elämänsyke Viipurissa normaalistui siinä määrin, että sanomalehti Karjalassa 19.2.1942 nimimerkki Katapää saattoi kirjoittaa pakinassaan, että ”täällä Torkkelin kaupungissa alkaa olla jo kovasti vilkasta henkisen jälleenrakentamisen rintamalla. Merkkasin muistiin ne tilaisuudet, jotka oli järjestetty tämänkertaiseen viikonvaihteeseen, viime perjantaista tiistaihin (13.–17.2.): perjantaina Torkkelin kirjelaatikko, lauantaina Lahden mieskuoron vierailukonsertti, sunnuntaina radion alkajaiskonsertti, illalla Lahden laulajain toinen esitys ja samaan aikaan Viipurin sotateatterin kolmas näytöntö (Jääkärien morsian) sekä raittiusvalistustilaisuus ja raittiusyhdistyksen perustaminen, maanantaina teatterivierailu (Anni Aitto ja Pekka Niskanen), työväenopiston toiminnan aloitus, tiistaina sotateatterin laskiaisnäytöntö. Yhdeksän erilaista valistus- ja viihdytystilaisuutta viitenä päivänä – siinä oli jo viipurilaista tahtia. Lisäksi 17.2. oli uuraalaisten oma muistojuhla.”

5.5.1942 oli työväen kotiinpaluujuhla puhujana Väinö Tanner, joka puheessaan viittasi edelliseen kontaktiinsa Viipurin kanssa, kun hän 1.11.1939 oli matkalla Moskovaan neuvotteluihin. 17.5. oli sankarivainajien muistojuhla sankarihaudoilla, jossa oli Tuurnan puhe, Pamaus- ja Poliisi-kuoron laulua ja lopuksi joukkojen ohimarssi Koulukentällä. 30.8. vietettiin Viipurin takaisinvaltauksen muistojuhlaa: aamupäivällä kiertokäynti Vanhassakaupungissa prof. Otto-I. Meurmanin opastuksella, päivällä jumalanpalvelus Havin valleilla, seppeltenlasku sankarihaudoilla, kenttäjumalanpalvelus Torkkeli Knuutinpojan torilla, ohimarssi raunioituneen Tuomiokirkon editse ja illalla juhla Kesäteatterissa, jossa esitettiin Kersti Bergrothin näytelmä Anu ja Mikko. Lisäksi oli saksankielisen kirjallisuuden esittelytilaisuus Sotateatterissa Punaisenlähteenkatu 6:ssa, jossa esitelmöi saksaksi Euroopan kirjailijaliiton pääsihteeri toht. Carl Rothe. Päivän tunnelmaa korosti kaupungin yleinen liputus.

Vanhaan tapaan vietettiin äitienpäivää 9.5.1942, lastenjuhlat olivat vähän aikaisemmin 10.4. ja vuoden lopussa Tapaninpäivänä Sotateatterin huoneistossa. Syksyyn 17. ja 18.10.1942 sopi myös kaksipäiväinen Suomen kirjapainotaidon 300-vuotisjuhla Pietari-Paavalin kirkossa, jossa oli majuri Tuurnan tervehdyspuhe, mieskuoro Pamauksen laulua, toht. O.J. Brummerin esitelmä, lausuntaa, koululaiskuoron laulua opettajatar Tyyne Lindin johdolla ja lopuksi Maamme-laulu, jonka esittivät kuoro, torvet ja yleisö. Vuoden loppujuhlanäytelmä oli tavanmukainen itsenäisyyspäivän vietto sankarihaudoilla, josta Tuurnan puhe radioitiin.

Seuraava vuosi oli ”nousevan Viipurin” nopeata rakennusaikaa niin materiaalisessa kuin henkisessäkin mielessä. Kirkollinen ja kouluelämä alkoi-

vat muistuttaa ”vanhaa hyvää rauhanaikaa”. Etelä-Karjalan huoltolaitos vihittiin 11.1.1943 Ronkaalla, ruotsalaisin varoin perustetun Hiekan lastenkodin vihkiäiset olivat 7.2.1943 ja 29.1. olivat Vapaussodan 1918 päätymisen 25-vuotisjuhla ja samalla patterinmäkeläisten muistojuhla Havin kesäteatterissa sekä laskettiin seppele aseveljeyden merkeissä punaisten haudalle Liimatantien varressa. 19.3. pidettiin kunnallisjärjestöjen kokous Viipurissa, 2.5. olivat Sorvalin sotilaskodin vihkiäiset, 16.5. oli sankarivainajien muistojuhla ja 21.5. oli muistohetki ”punaisten” haudoilla, jossa Kolmen Nuolen soittokunta soitti Suomen sotilaan hymnin ja Anni Rinne puhui aiheesta ”aika parantaa haavat”. Arno Tuurna ja kivityömies A. Räsänen laskivat sepeleen, johon osallistui 61 järjestöä. Lopuksi torvet esitivät Integer Vitaen. Samana vuonna 30.8. oli Viipurin takaisinvaltauksen muistojuhla, jossa pidettiin kenttäjumalanpalvelus Havin kesäteatterissa ja joukko-osastojen ohimarssi Koulukentällä. 6.12. oli tavanmukainen itsenäisyysjuhla. Jo edellisenä päivänä oli Is.-komppanian tilaisuus Paloasemalla ja Myllymäen kentällä, ja illalla esitettiin Is.-aiheinen filmi elokuvateatteri Salamassa.



Viipurilaisen Osakunnan edustajat kunniakäynnillä sankarihaudoilla osakunnan talvijuhlien aikana kevättalvella 1944 Viipurissa. Edustajat vasemmalta Ritva Kivi-Koskinen, Arno Saxén, Sulho Ranta, Leo Sario, Katri Saxén, Anja Lehtonen, Margit Salin, Matti Tapionlinna. Taustalla kirjastotalo ja Vaasan-kadun rakennuksia. Kuvailain Matti Tapionlinalta.



Viipurilaisen Osakunnan edustajat sankarihaudoilla kevättalvella 1944 Viipurissa. Taustalla tuomiokirkon raunioita ja Wiklundin talo. Kuvailaina Matti Tapionlinnalta.

Viimeisen sotavuoden alkupuoli kului samoissa merkeissä: 1.5. oli sankarivainajien muistojuhla seppeltenlaskuineen sekä valkoisten että punaisten haudoilla, aseveljien juhla seurakuntasalissa, jossa puhui piispa I. Salomies. Mutta runsas kuukausi myöhemmin 19.6. kävi sotilashallinnon päällystöstö laskemassa jäähyväiskukat sankarihaudoille Tuomiokirkon vieressä, jolloin Emil Kokko puhui ja Poliisikuoro lauloi.

Juhlien lisäksi oli raunio-Viipurin asukkailla myös viihdehetkiä: uuden vuodenpäivä, vappu, juhannus ja jouluku, jolloin kynttilät syttyivät vainajien haudoilla Ristimäessä ja Sorvalissa jo ensi jouluna 1941. Uudenvuoden aattona 1942 Pyöreäntornin edustalle kokoontuneille viipurilaisille puhui Arno Tuurna lämmittäviä sanoja. Pikkujouluja vietettiin, esim. sotilashallinnon esikuntalaiset pitivät sellaisen 14.12.1942 Karjaportin kahvilassa. Perheenemännille tuotti eritoten juhlien aikaan huolta elintarvikkeiden puute. Vaimoni, joka hoiti lehtorinvirkaansa Kaksoislyseossa, kertoi että hänen oli jouluaattona jonotettava kolmisen tuntia jouluruuaksi silakoita kauppahallin ovien ulkopuolella. Mutta sen joulun 1942 pelasti teeri, jonka



Viipurilaisen Osakunnan talvijuhlilta 1944 Viipurissa, Takapöydän ääressä mm. Arno Tuurna ja Leo Sario. Kuvailaina Matti Tapionlinnalta.

olin saanut ostetuksi Päämajan komendantin eversti Bruncronan varastosta Mikkelistä, josta pääsin joululomalle. Vieläkin nähdessäni vanhan matkailukuni verenpunaaman sisustan tulee tuo joulu mieleeni. Muistan, että joulupäivänä söimme äitini ja veljeni perheen luona samassa Brahenlinnassa kuin itsekin asuimme oikean vanhanajan joulupäivällisen.

Keväisin ja kesäisin tehtiin bussilla kiertoajeluja itäisiin kaupunginosiin, joissa valkoiset tuomen- ja pihlajankukat, valkoiset ja siniset sireeninkukat näkyivät mustina töröttävien savupiippujen lomissa matkaajan silmiin ja tuoksuivat hänen nenäänsä. Viipurin rauniokaupunki oli harvinainen nähtävyys, merkillinen ja mielenkiintoinen, jota käytiin katsomassa kotoa ja kaukaa. Eino Parikka on luetellut artikkelissaan "Sotien Viipuri II" (Viipurin kirja, 1958, s. 566) arvovieraat, jotka kävivät kaupunkia katsomassa jo syksyllä 1941. Jatkan tätä luetteloa myöhemmältä ajalta: 12.1.1942 eräs japanilaisen lehden päätoimittaja, 14.1.17 saksalaista esipuseeria kenraali Oeschin opastamina, 6.2. vapaaherratar Sophia Mannerheim seuralaisineen mm. lasten koulukodin Runeberg-juhlassa, 11.2. ryhmä suomalaisia sanomalehtinaisia, 13.3. Romanian asiainhoitaja sotasairaalassa, huolto-

laitoksissa ja Kannaksen rintamalla, 17.4. Ruotsin opetusministeri, 11.5. ruotsalaisia ylioppilaita ja tanskalaisia lastensuojeluviranomaisia, 1.6. tanskalaisia professoreja, jotka filmattiin Vakuutus Oy Karjalan katolta, ym. Yleensä vierasohjelmaan sisältyi kierros rauniokaupungissa ja vastaanotto Pyöreässätorinissa, jossa tavallisesti puhui Arno Tuurna vieraille sopivasta teemasta.

Saatuani toukokuun 1943 työlomaksi Mikkelistä Päämajan toimistopuuseerin tehtävistä hoitaakseni Viipurin Kaksoislyseon suomen kielen lehtoraattia tutussa Klassillisen lyseon rakennuksessa teimme vaimoni, 4-vuotias tyttäreemme ja minä pitkiä kävelymatkoja Brahenlinnasta Pansarlahdessa. Mieleeni tulee eritoten kolme retkeä: palaneiden Kolikkoinmäen ja Kangasrannan halki Huutokalliolle katsomaan tammimetsikköä, läpi Papulan Heinjoentien varteen ihailemaan kevään ensimmäisiä valkovuokkoja ja kolmannen kerran Linnansillan yli Monrepoon puistoon, josta palattuamme poikkesimme Karjaportin kahvilaan.

Viipurilaisille tarjosivat virkistyshetkiä kahvikonsertit, joissa esiintyivät Elli Ranta, Siiri Angerkoski, Pippa Haikala, ym. Pyöreäntornin lottakahvilassa Tuurna tarjosi päiväkahvit Moskovan pakkorauhan vuosipäivänä. Jälleen 31.12.1942 oli uudenvuoden vastaanotto Kauppatorilla, 7.3.1943 olivat laskiaisajot Punaisenlähteentorilta ja samana vuonna pääsiäismatinea ja -myyjäiset ravintola Palatsissa, jossa esiintyi kapellimestari Holmin orkesteri solistilaulajana Antero Suonio. Juhannuksena 1943 oli aseveljien järjestämä lippujuhla klo 12 ja kansanjuhla klo 18 Havin kesäteatterissa. 17.5.1944 viettivät sotilashallintopiirin upseerit lähtiäisjuhlat Pyöreässätorinissa, jossa puhui piirin viimeinen päällikkö Emil Kokko.

Sotien Viipurissa toimivat elokuvateatterit Palatsi, joka avattiin jo 20.12.1941, samoihin aikoihin avattu aseveljien omistama Salama, Uuraan ja Tienhaaran elokuvateatterit, Kinoportti (uusi), ym. Ravintoloita (kahviloita) olivat Eden, Karjaportti, Keskus, Kotiruoka, Marski, NNKY:n Hospiz, Pileri, Pursiainen, Ritari, Torkkelin ravintola, Uusi-Mokka, Viljelys, ym.

VIII. Tiedon julkistaminen, informaatio

Tiedoituspalvelun järjestäminen oli kiireellisimpiä tehtäviä, kun kaupungissa ei ilmestynyt (eikä heti voinutkaan ilmestyä) minkäänlaista sanomalehteä. Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen yleisölle tarkoitettut tiedoksiannot naulattiin aluksi ilmoitustauluille kaupungin sotilashallintopiirin esi-

kunnan seinässä Piispankadulla ja Toripässin ulkoseinällä, jossa oleviin kaappeihin oli yläpieleen maalattu "Viipurin Sanomat". Kun kuitenkin viipurilaiset sadoissa asioissaan kävivät eri virastoissa ja kuluttivat monesti tarpeettomastikin viranomaisten aikaa, keksittiin ns. Torkkelin kirjelaatikko. Tiheästi asuttuihin kaupunginosiin asennettiin näkyville paikoille kirjelaatikko, johon kyselykirjeet voitiin pudottaa postimerkittä. Kyselyt saivat koskea kaikkia muita asioita paitsi sotilaallisia ja valtiollisia. Niissä voitiin myös esittää toivomuksia ja parannusehdotuksia. Kirjeisiin vastattiin perjantai-iltaisain Pyöreäntornin lottaravintolassa. Näissä tilaisuuksissa viranomaiset antoivat muitakin kaupunkilaisille tarpeellisia tietoja, ja niissä oli muutakin ohjelmaa, esim. yhteislaulua.

Torkkelin kirjelaatikkaa hoiti sotilashallintopiirin valistustoimisto, jonka päällikkönä oli aluksi kapteeni Paavo Korven-Korpinen, myöhemmin sotilasvirkailija Eero Viitanen. Ensimmäisen kirjelaatikon avaustilaisuus pidettiin 14.11.1941 ja sen ohjelmana oli mm. Is.-keskuksen torvisoittokunnan esittämä "Kaunis Karjala" kapellimestari Vilho Aallon johdolla, sot.virk. Aarno Salervon avauspuhe, Sillanpään Marssilaulu, kapt.



Sanomalehti Maakansan kirjapainon rauniot ja painokone. Vasemmalla korjattu As. Oy. Brahenlinnan talo. Valok. marraskuussa 1942 Elsa Nissilä.

Korven-Korpisen avaama kirjelaatikko, Anni Servolan yksinlaulua, Antero Suonion esittämää huumoria ja lopuksi ”Karjalaisten laulu” torvien säestyksellä.

Kyselyt käsittelivät kaikkia mahdollisia asioita, etupäässä tietenkin käytännöllisiä, mutta oli joukossa kulttuuriakin, esim. ”mietteitä Viipuria katsomaan pyrkijöistä”, ”kirjaston avaamisesta”, ”Mannerheiminkadun riskitimisestä”, ”tulevaisuuden toiveista: joulusta, perheestä, lapsista”, ym. Kirjelaatikko lopetettiin 29.5.1942, kun tietoja alettiin saada normaalitehtäkin, esim. sanomalehdistä.

Sanomalehdistä Karjala (päätoimittajana Erkki Paavolainen) painettiin Talvisodan jälkeen Helsingissä, mutta se avasi vähän ennen joulua 1941 oman konttorin PYP:n talossa Torikadun varrella. Sosiaalidemokraattinen Kansan Työ ilmestyi Viipurissa 18.2.1940 asti ja Talvisodan jälkeen 25.1.1942–16.6.1944, maalaisliittolainen Karjalan Sanomat (ent. Maakansa) 1.1.1943–1944, Kannaksen Vartio, Viipurin suojeluskuntapiirin julkaisu 1939, 1943–44 ja Etelä-Karjalan nuorisoseurapiirin julkaisu Karjalan Aamu (toimittajana Erkki Paavolainen) 1939–41.

Viipurin radio, joka oli lopettanut toimintansa 6.12.1939, aloitti lähetöksensä 14.2.1942, jolloin Viipurin varuskunnan soittokunta esitti Karjalan ratsuväen marssin ja kuuluttaja sotilashallintokomentajan eversti Arajuuren tervehdyksen karjalaisille. Viipurin radion ohjelmapäällikkönä oli kamreeri Emil Koponen ja kuuluttajana toimittaja Eero Viitanen. Aluksi ohjelmat, mm. lastentunti, lähetettiin Pyöreäntornin kirjastohuoneesta.

Lähteitä

Viipurin kaupungin ja Viipurin kaupungin hoitokunnan arkisto 3, I, ja V 34-, Mikkelin Maakunta-arkisto

Viipurin kaupungin historia. V osa. Julkaisija Torkkelin Säätiö, Lappeenranta 1978. 427 sivua. Siinä artikkelit:

Aarne Huuskonen, Kirkot ja uskonnollinen elämä, s. 201–222

Viljo Nissilä, Koulut, s. 223–258

Viljo Nissilä, Kaupunginkirjasto, s. 259–262

Viljo Nissilä, Kaupunginmuseo, s. 263–266

Viljo Nissilä, Lehdistö, s. 267–270

Katri Veltheim, Teatteri, s. 271–282

Sulo Aro, Musiikki, s. 283–288

Olli Valkonen, Kuvataide, s. 289–296

Katri Veltheim, Viipurin kaupungin miljöö kirjallisuuden tallentamana, s. 297–304

Matti Lakio, Muu vapaa-ajanvietto, s. 305–310

Aaro Laine ja Viljo Nissilä, Urheilu ja voimistelu, s. 335–348

Teuvo Moisio, Nuorisoseurat, s. 349–356

Aarne Huuskonen, Raittiusliike, s. 357–362

Aarne Huuskonen, Partioliike, s. 363–371

Viipurin kirja. Muistojulkaisu. Kustantaja Torkkelin Säätiö, Pieksämäki 1958. 587 sivua. Siinä artikkelit:

August Anto, Työväen riennoista, s. 383–404

Ilmari Karvonen, Viipurin kirkot ja seurakunnat, s. 154–200

Viljo Nissilä, Viipurin koulut, s. 201–252

Paaavo Montonen, Viipuri-nuorisoseurakaupunki, s. 405–420

Felix Krohn, Viipuri musiikkikaupunkina, s. 421–427

Verner Veistäjä, Elävää teatteria perinteiden pohjalla, s. 328–450

Verner Veistäjä, Viipurin kuvaamataiteesta, s. 451–465

Katri Veltheim, Viipurilainen elämänpiiri kauno- ja muistelmakirjallisuudessa, s. 466–481

Aaro Laine, Viipuri urheilukaupunkina, s. 482–498

Eino Parikka, Sotien Viipuri II, s. 533–587

Toimittaja Eero Viitasen keräelmät v. 1950–53 siirtoväeltä Viipurin vaiheista v. 1942–44, Luetteloinut 23.5.1975 Tauno Siltanen, Valtionarkisto

Eero Viitasen työselostukset Torkkelin Säätiölle 1949–53: 1. selostus 31.12.1949, 2. selostus 8.9.1950, 3. selostus 15.12.1950 ja maisteri Eino Parikan lausunto keräelmästä 20.11.1951, neljäs selostus 12.3.1952, viides selostus (kirjelmä) ja palkkiovaatimus 25.9.1953. Valtionarkisto

Väinö Heinikainen, Nuorisoseura Karjalan Nuoret 1919–1949 (Kotka 1949)

Haastatteluja ja omia muistumia